

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

Допущено до захисту
Зав. кафедри _____
підпис

«__» _____ 2026 р.

УДК _____

Кваліфікаційна магістерська робота

КОНЦЕПЦІЯ НООСФЕРИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ ЄДНОСТІ У ВЧЕННІ БАХАЇ

рівень вищої освіти: другий (магістерський)
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальність: 033 Філософія

Студентка
Кісельова Тетяна Антонівна
2 курс, група ФІЛм12420д

_____ підпис

Науковий керівник

Александрова Олена Станіславівна,
докторка філософських наук, професорка

_____ підпис

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретичний фундамент планетарної єдності	8
1.1. Концепція ноосфери: історичний контекст виникнення, анатомія та геохімічний вимір.....	10
1.2. Вчення віри бахаї та ідея єдності людства як його центральний духовний принцип.....	35
1.3. Висновки до розділу 1.....	52
Розділ 2. Порівняльний аналіз концепції ноосфери та ідеї єдності	53
2.1. Структурно-онтологічні виміри.....	55
2.2. Функціонально-етичні механізми.....	60
2.3. Еволюційна динаміка та телеологічні вектори розвитку.....	63
2.4. Висновки до розділу 2.....	66
Розділ 3. Модель синтезу	67
3.1. Людина як свідомий чинник планетарної трансформації.....	67
3.2. Шляхи реалізації ноосфери.....	68
3.3. Органічна цілісність та бачення майбутньої цивілізації.....	70
3.4. Висновки до розділу 3.....	71
Загальні висновки	73
Список використаних джерел	76

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан цивілізаційного розвитку характеризується глибокою суперечністю: з одного боку, людство досягло небаченого рівня технічної та інформаційної інтеграції, а з іншого — воно залишається внутрішньо роз'єднаним, що призводить до загострення глобальних криз. Традиційні наукові та політичні підходи до вирішення проблеми планетарної єдності часто обмежуються лише інструментальними чи економічними рішеннями, які не враховують глибинних духовних і моральних вимірів людського буття. У цьому контексті виникає гостра потреба в пошуку нових синтетичних моделей розвитку, де наукове знання про світ (ноосферний підхід) органічно поєднувалося б із цілісною етичною системою.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю переосмислення концепції ноосфери не лише як геологічного чи біологічного етапу, а як свідомого процесу формування глобальної спільноти. Попри вагомий внесок класиків ноосферології у розуміння планетарних процесів, у їхніх працях часто бракує конкретної методології соціального та духовного згуртування людства. Порівняння цих ідей із вченням Бахаї, яке пропонує розгорнуту модель єдності людського роду, дозволяє заповнити цей концептуальний прогалин.

Доцільність дослідження полягає у виявленні точок конвергенції між природничо-науковим баченням еволюції та релігійно-філософською доктриною планетарної єдності. У стані сучасних конвульсій глобального переходу, що супроводжуються соціальною турбулентністю та конфліктами, аналіз механізмів синтезу науки та духовності стає критично важливим. Це дає змогу обґрунтувати перехід до ноосфери не як стихійне явище, а як результат свідомого повноліття людства, що реалізується через нові форми колективної наради та етичної відповідальності. Таким чином, робота спрямована на формування цілісного

філософського фундаменту для розуміння майбутнього світового устрою як органічної та духовної єдності.

Мета роботи полягає у проведенні порівняльного філософського аналізу концепції ноосфери та ідеї єдності людства у вченні бахаї, а також у розробці синтетичної моделі планетарної інтеграції як етапу еволюції сучасної цивілізації.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. **Проаналізувати** історико-філософські передумови виникнення концепції ноосфери у працях В. Вернадського та П. Тейяра де Шардена.
2. **Дослідити** особливості поєднання наукового та релігійно-філософського підходів до розуміння еволюції людської свідомості.
3. **Охарактеризувати** морфологію ноосфери як цілісного планетарного організму, виявивши його технічні та інтелектуальні складові.
4. **Виявити** концептуальну спорідненість та модель синтезу між теорією ноосферогенезу та принципом єдності людського роду у вченні релігії бахаї.
5. **Обґрунтувати** модель синтезу наукового та духовно-етичного підходів, де колективна нарада постає як механізм функціонування планетарного розуму.
6. **Визначити** перспективи та закономірності переходу сучасної цивілізації до стану Найвеличнішого миру та точки Омега крізь призму подолання глобальних криз.

Об'єктом дослідження є процес еволюційної трансформації сучасного людства та становлення планетарної свідомості в умовах глобальних цивілізаційних викликів. **Предметом дослідження** є філософсько-релігійні паралелі та структурні механізми синтезу концепції ноосфери В. Вернадського та П. Тейяра де Шардена з принципом єдності людського роду у вченні бахаї.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань магістерської роботи було використано комплекс методів наукового пізнання, які застосовувалися на різних етапах дослідження відповідно до їхньої специфіки:

- **Історико-логічний метод** було застосовано на початковому етапі (Розділ 1) для вивчення генезису концепції ноосфери у працях В. Вернадського та П.

Тейяра де Шардена. Це дозволило простежити еволюцію ідей від біогеохімічного розуміння планети до формування філософських концепцій планетарної свідомості.

- **Метод аналогії** використовувався у першому та другому розділах для проведення паралелей між біологічними процесами в живому організмі та соціотехнічними процесами в масштабах планети.
- **Герменевтичний метод** використовується для глибокого тлумачення первинних джерел з урахуванням історико-культурного, наукового та релігійного контекстів. Він застосовується на початковому етапі для розкриття смислових шарів ключових текстів: праць Вернадського про біосферу та ноосферу, есеїв Тейяра де Шардена про еволюцію свідомості, а також канонічних текстів бахаї щодо єдності людства та гармонії науки й релігії.
- **Компаративний аналіз** було застосовано у другому розділі для зіставлення наукових висновків В. Вернадського та П. Тейяра де Шардена та духовних положень вчення бахаї. Це дозволило виявити точки конвергенції між природничо-науковим та релігійно-філософським підходами до єдності людського роду.
- **Метод синтезу** став основним при розробці третього розділу. Він був використаний для об'єднання розрізнених елементів ноосферного підходу та етичних принципів бахаї у цілісну модель.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає у здійсненні концептуального синтезу природничо-наукових уявлень про ноосферу та релігійно-філософських принципів планетарної єдності, що дозволяє розширити методологічну базу сучасної соціальної філософії та релігієзнавства. Результати дослідження можуть слугувати теоретичним підґрунтям для подальших інтердисциплінарних розробок у галузі глобалістики, філософії освіти, етики та

екологічної філософії, а також для формування стратегій міжкультурного та міжрелігійного діалогу в умовах глобальних трансформацій.

Практична цінність роботи полягає у наданні конкретних концептуальних інструментів для переходу від теоретичного розуміння концепцій ноосфери та єдності людства до її реалізації у щоденній соціальній та освітній практиці. Результати дослідження мають потенціал для практичного застосування у кількох сферах.

- Матеріали роботи, зокрема порівняльний аналіз концепцій Вернадського, Тейяра де Шардена та вчення бахаї, можуть бути використані при розробці та викладанні навчальних курсів із соціальної філософії, релігієзнавства, філософії науки, глобалістики та етики.
- Основні положення роботи щодо формування планетарної свідомості можуть слугувати базисом для створення методичних рекомендацій та освітніх сценаріїв для молоді.
- Виявлені точки конвергенції між науковим та релігійним світоглядами можуть бути використані як теоретична платформа для проведення круглих столів, конференцій та семінарів, спрямованих на подолання суперечностей між цими світоглядами.
- Запропонована модель синтезу може бути використана як методологічне підґрунтя для подальших інтердисциплінарних досліджень у галузі ноосферології, екологічної етики та футурології.

Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку 79 опрацьованих джерел. Загальний обсяг – 82 сторінки, обсяг основного матеріалу – 75 сторінок.

Апробація дослідження здійснювалася під час Всеукраїнської наукової конференції «Київські філософські студії-2026».

Ключові терміни: «ноосфера», «єдність людства», «вчення бахаї», «точка
Омега», «планетарний організм», «планетизація», «колективна свідомість»,
«нарада».

Розділ 1. Теоретичний фундамент планетарної єдності

Засадничою основою планетарного підходу стало вчення про ноосферу, на яке спираються сучасні дослідження глобалізації, гуманізму та соціальної відповідальності. Дослідження проблеми формування ноосфери та досягнення єдності людства має міждисциплінарний характер, охоплюючи праці з природничих наук, філософії, релігієзнавства та етики. Аналіз джерельної бази дозволяє виділити ключові етапи розвитку наукової та філософської думки за цією проблемою.

Витоки дослідження пов'язані з працями фундаторів ноосферного підходу. В. Вернадський у своїх класичних роботах «Декілька слів про ноосферу»[73] та «Наукова думка як планетарне явище»[74] обґрунтував перехід біосфери в ноосферу як природно-історичний процес, де наукова думка постає новою геологічною силою. Паралельно з цим, П. Тейяр де Шарден у праці «Становлення ноосфери» описав людство як органічну сутність, а у книзі «Феномен людини» надав концепції ноосфери еволюційно-духовного виміру, ввівши поняття Точки Омега як фінальної мети конвергенції свідомості. Саме ці праці заклали основу для розуміння людства як єдиного планетарного організму.

Сучасний етап дослідження представлений працями, що аналізують відображення ноосферних ідей у морально-етичних цінностях суспільства. Зокрема, у статті Г. Ясечкової, М. Конвіта та Л. Вартяка[57] детально розглядається рефлексія концепції Вернадського крізь призму етичних цінностей, що підкреслює неможливість сталого розвитку без морального підґрунтя. Психолого-педагогічний аспект формування особистості, здатної жити в умовах ноосфери, розкрито у дослідженнях В. Рибалки[18], де акцент ставиться на розвитку чеснот та психології честі й гідності як фундаменту соціальної цілісності.

Важливим внеском у сучасну українську ноосферологію є праці академіка Леоніда Руденка, який обґрунтовує вчення про ноосферу як теоретичну базу для подолання глобальних криз та фундамент збалансованого розвитку України. Він наголошує на впровадженні цих принципів на державному рівні через Національний план дій. У свою чергу, Володимир Шанда[21] розглядає ноосферу як завершальний етап еволюції біосфери, зосереджуючи увагу на техногенезі та необхідності відповідального управління природними процесами на основі законів мудрості.

Сучасна українська філософська думка активно шукає відповіді на виклики глобалізації. Сергій Дацюк та група інтелектуалів у «Маніфесті Вселюдства»[24] пропонують бачення людства як ноосферної оболонки, де всі мислителі минулого і сучасності ведуть діалог задля подолання кризи самознищення. Сергій Пролєєв та Вікторія Шамрай[17] аналізують стан сингулярності та технологічну мережевість, вказуючи на дефіцит морально-духовної єдності в сучасному світі. Проблеми комунікації в ноосферну еру досліджує Г. Швецова-Водка[22], розвиваючи напрям ноокомунікології.

Паралельно з науковими текстами використовуються першоджерела вчення бахаї, а саме канонічні тексти Бахаулли, Абдул-Баха та Шогі Еффенді, а також дослідницькі матеріали, присвячені ідеї єдності людства у вченні бахаї. Документи та публікації, представлені у Bahá'í Reference Library[41], дозволяють простежити візію вчення бахаї щодо природи та майбутнього людства, що корелює з сучасними екологічними та ноосферними очікуваннями.

Окрему групу джерел становлять матеріали сучасних дослідницьких платформ (наприклад, Human Energy[77]), які адаптують класичне вчення про ноосферу до умов цифрової епохи. Ці ресурси аналізують майбутнє колективної свідомості людства у гармонії з технологіями та планетою, що безпосередньо стосується анатомії ноосфери, розглянутої в даній роботі.

1.1. Концепція ноосфери: історичний контекст виникнення, анатомія та геохімічний вимір

Термін ноосфера (буквально «сфера розуму» у перекладі з грецької) є продуктом колективного інтелекту кількох учених, що виник на межі науки та філософії. Володимир Вернадський наполягав на науковому статусі концепції, базуючись на геологічних науках та матеріалістичних засадах. У його баченні ноосфера — це об'єктивний та природний етап еволюції планети, зумовлений дією геологічних та технологічних сил, а не просто філософська категорія.

Володимир Вернадський, який є одним із розробників концепції ноосфери, здійснив справжній переворот у науковому світогляді, запропонувавши розглядати людство як потужну геологічну силу. Його вчення про біосферу та її перехід у ноосферу стало першою спробою науково обґрунтувати єдність людства через призму природничих процесів. Учений наголошував, що поява людини розумної на Землі не була випадковим актом, а стала закономірним результатом самоорганізації живої матерії.

Водночас П'єр Тейяр де Шарден та Едуар Ле Руа наповнювали цей термін глибоким духовним змістом, що виходить за межі науки, щоб охопити досвід людства з релігійним виміром включно. Таким чином, ноосфера постає як унікальний синтетичний концепт, де суворий емпіризм геохімії поєднується з філософським осмисленням людини як активного агента космічної еволюції.

Концепція ноосфери почала активно формуватися у 20-х роках ХХ століття. Як і в більшості наукових теорій та концепцій, які майже завжди є продуктом колективного інтелекту, на думку Лерантович[58], вона не має якогось одного автора. Концепція ноосфери, яка сама по собі несе ідею взаємопов'язаності людських умів та свідомості, є результатом дослідження та взаємодії трьох видатних вчених та мислителів, як вважає Шошиташвілі[67].

Концепція ноосфери сформувалася до середини 20 століття, як свідчать дати виходу в світ основних праць і де Шардена, і Вернадського. Можна прослідкувати розвиток концепції ноосфери ще раніше, до зустрічі між трьома згаданими вище вченими. Їх усіх надихнула праця австрійського геолога Едуарда Зюсса «Обличчя Землі», де він ввів поняття біосфери та антропосфери[58]. Саме від нього Вернадський перейняв ідею біосфери як шару живої речовини, яка опоясує кам'янисту сферу планети.

Де Шарден разом із Ле Руа були захоплені ідеєю Зюса поєднати біосферу з антропосферою (оболонкою існування людських істот), в чому вони вбачали можливість примирити наукове розуміння з духовним баченням про взаємопов'язаність усіх речей та істот. Вони також прагнули вдихнути в них надихаючі осяння Бергсона та творчу еволюцію[5], про яку він говорив.

У вченні бахаї єдність людства також розглядається як результат дії творчої сили та Святого Духа, а не як механічний факт поєднання внаслідок тих чи інших дій або ж обставин.

Колективне авторство можна яскраво прослідкувати на прикладі низки подій та зустрічей між кількома вченими. Це французький математик та філософ Едуар Ле Руа, французький палеонтолог та антрополог, єзуїтський священник П'єр Тейяр де Шарден, а також етнічний українець — природознавець, засновник біогеохімії та інших наук Володимир Вернадський.

Це вчений світового рівня, засновник української академії наук та її перший президент, його ім'я носить наукова бібліотека Київського Національного Університету, яку він також заснував. Він започаткував науки геохімія, біогеохімія та радіогеологія. Вернадський був почесним членом академій наук кількох країн та ректором Таврійського університету в Сімферополі.

Хоча в Україні прийнято вважати Вернадського автором концепції ноосфера, існують різні погляди на те, хто першим увів це поняття. Вернадський у своєму листуванні зазначав, що він перейняв ідею ноосфери від Ле Руа та вказував, що той глибше розвинув його уявлення про біосферу[23].

Вперше термін ноосфера вжив де Шарден у 1922 році у своєму есе «Космогенез». На той час він працював асистентом професора геології в Католицькому Інституті Парижа, звідки його було звільнено, а також відмовлено у можливості робити теологічні публікації у 1926 році через його переконання в тому, що бачення еволюції вимагало переосмислення церковної доктрини первородного гріха[59].

Маючи науковий ступінь палеонтолога, досвід розкопок та відкриттів, де Шарден прийшов до висновку про відсутність доказів існування Адама, Єви чи Едемського саду, тож і саму подію гріхопадіння було неможливо підтвердити, як він вважав. Натомість він переосмислив ідею гріха в світлі еволюційного процесу.

Подією, яка сприяла активному становленню концепції ноосфера, стали лекції Володимира Вернадського у 1923-24 роках про біохімію, які він читав в університеті Сорбонни та Колеж де Франс. А саме те, що ці лекції відвідували Ле Руа та де Шарден. Надалі концепцію ноосфери Вернадських та де Шарден розвивали окремо один від одного, що вилилося у згаданих нижче наукових працях.

У французьких лекціях Вернадський представив своє бачення біосфери як живої речовини, яка покриває собою всю планету. Вона має порівняно невелику масу, однак має здатність перетворювати сонячну енергію та змінювати поверхню Землі. Усі ці ідеї викладені у працях Вернадського «Геохімія» (1924)[75] та «Біосфера» (1926)[76], які власне і є підсумком його лекцій у Франції.

Існує думка, що друг де Шардена Ле Руа ввів ідею ноосфери у публічний науковий простір, тому що сам де Шарден не міг цього зробити через діючу заборону церкви[58]. Під час читання публічних лекцій у Коледж де Франс у 1925-26 р.р. Ле Руа прямо вказував, що він запозичив термін ноосфера з неопублікованого есе свого друга Тейяра «L'Homínisation», яке той написав у травні 1925 року.

Саме де Шарден придумав термін ноосфера, замінивши префікс у слові антропосфера, запропонованому Едуардом Зюссом, яке мало дещо геологічне спрямування, оскільки описувало людину як матеріальний фактор, що фізично перебудовує земну оболонку через свою діяльність. Натомість термін ноосфера виходить за межі геологічного мислення. У ньому ключовим смислом є не просто

діяльність людини, а її розум та колективна свідомість як організуючий принцип. Таким чином термін ноосфера додав цій концепції нової сфери, що оповиває планету, свіжого значення, пов'язаного з розумом та свідомістю.

Свої базові ідеї про походження та еволюцію людини та становлення ноосфери де Шарден виклав в есеях та у книзі «Феномен людини»[52] (написана у 1930-х, опублікована посмертно у 1955). Нарис-есеї «Становлення ноосфери: правдоподібна біологічна інтерпретація людської історії»[50], був уперше опублікований у 1947 році. Цей нарис також увійшов до збірки есеїв де Шардена «Майбутнє людини», яка вийшла в світ у 1959 році[53].

Поки вчені в Парижі 1920-х років формували поняття «сфери розуму», вчення Бахаї з його ідеями єдності людства, яке виникло на 80 років раніше, вже проходило етап активного поширення на Заході завдяки подорожам Абдул-Баха до Європи та Північної Америки в 1910-х роках. Це свідчить про виникнення схожих ідей у релігійній та науковій думці практично одночасно.

Термін ноосфера став відомий широкому загалу завдяки кільком працям Вернадського, які вийшли під час другої світової війни, хоча він згадував цю концепцію і раніше. До них належать «Наукова думка як планетарне явище»[73] (1938) і «Декілька слів про ноосферу»[73] 1943-44 рр.

У 1927 році вийшла стаття Ле Руа «Походження людини та еволюція інтелекту», у якій він вперше представив ідею ноосфери науковому світу. Саме з цієї статті Вернадський взяв термін ноосфера і продовжував її опрацьовувати в контексті біогеохімії. Ле Руа запропонував гідродинамічну метафору, щоб зобразити, як ноосфера може з'явитися. Це не було б схоже на ріст гіллястого дерева, а радше відбувалося б у шляхи, що нагадують водянні бризки, струмені та фонтани, які зрештою з'єднуються разом, утворюючи шар, що покриває всю Землю. Подібно до де Шардена та Вернадського, Ле Руа розглядав розширення розуму і створення ноосфери як планетарного процесу, що завершується відокремленням ноосфери від біосфери.

Де Шардена зараховують до інтелектуального напрямку у науці 20 століття, представленого Анрі Бергсоном[60]. Його представники, філософи-еволюціоністи, не задовільнялися позитивізмом та сцієнтизмом. Вони прагнули охопити повний досвід людства, його духовний бік, а не тільки матеріальний розвиток. Зокрема, де Шарден представив розуміння еволюції в християнському контексті.

Де Шарден і Вернадський глибоко вірили в еволюційний шлях Землі, який проходив від геосфери до біосфери і далі до ноосфери. Однак їхні погляди розходилися щодо як причин, так і наслідків цього процесу. Погляди де Шардена були більш духовно обґрунтовані, ніж Вернадського. Останній стверджував, що геологічні та технологічні сили можуть пояснити виникнення ноосфери. Однак, як і де Шарден, Вернадський очікував, що ноосфера має чудові етичні наслідки — «справедливий розподіл багатства» та «єдність і рівність усіх народів».

Вчені та теологи сходяться на тому, що бачення еволюції світу де Шардена гармонійно узгоджує релігійну думку та науковий підхід. Девід Слоан Вілсон починає свою статтю про де Шардена та сучасну еволюційну науку твердженням про те, що еволюційне уявлення де Шардена про світ було і духовним, і таким, що відповідає сучасним науковим знанням[79].

Де Шарден застосовує науковий, релігійний та філософський підходи. Проте, його есей «Становлення ноосфери» є швидше науковою працею, аніж релігійним трактатом. Книга ж «Феномен людини» — це великий філософський і навіть релігійний трактат де Шардена про еволюцію людства.

Тейяра де Шардена був ученим-палеонтологом та намагався застосувати еволюційний метод до всієї історії Всесвіту. У «Феномені людини» він підкреслює, що дивиться на людину не як метафізик, а як природознавець. Будучи визнаним науковцем, він брав участь у відкритті синантропа й вивчав викопні рештки для аналізу трансформації видів протягом мільйонів років. Дослідження ліній походження організмів дозволило йому розглядати людину як частину цілісного біологічного дерева. Він доводив, що еволюція рухається шляхом не просто виживання, а поступового розвитку і концентрації нервової системи в голові, яка

називається цефалізацією. Це дозволило йому обґрунтувати появу розуму як природний наслідок біологічного розвитку.

Одночасно для де Шардена еволюція — це космогенез, тобто керований Богом цілеспрямований розвиток всесвіту, а еволюція — «обожнення» світу, при якому матерія поступово одухотворюється, і ноосфера є наступним етапом цього процесу. Він стверджував, що еволюція має мету, до якої все прагне — Точку Омега, граничну точку розвитку Всесвіту, вищу свідомість, яка є центром тяжіння для всього космосу. Космічний Христос притягує Всесвіт через енергію любові, яка є найвищою еволюційною силою. В момент кінця світу Всесвіт досягне максимальної складності та свідомості, зливаючись у любові з Богом.

Де Шарден проповідував, що Бог присутній у кожній частинці матерії. Він шукав Божественне середовище — присутність Бога у праці, наукових дослідженнях та еволюційних процесах. У «Феномені людини» він розглядає людину як «вістря» еволюції. Поява людини — це момент, коли еволюція набуває здатності до самоусвідомлення.

Клемент Відаль у своїй «Екзегезі до «Становлення Ноосфери» Тейяра» цитує слова бельгійського священника-єзуїта П'єра Чарльза про те, що опис ноосфери та її біології аж ніяк не суперечить релігійним доктринам про виникнення творіння[78].

Ідея ж ноосфери Вернадського заснована на геологічних науках. Його перша книга «Біосфера» розглядає планетарне поширення життя як нової геологічної сили. Вернадський стверджував, що Земля спочатку еволюціонувала в геосферу, а потім у біосферу, і що наступною буде ноосфера. Він називав ноосферу «сферою розуму», «царством розуму» та «царством життя, яким править розум».

Вернадський був атеїстом, і його погляди на ноосферу мають матеріалістичні засади. Ронфельдт та Аркілла[62] вважають, що ідеї Вернадського співзвучні де Шардену, проте вони є набагато більше матеріалістичними та менш духовними. Він пояснював появу ноосфери дією геологічних та технологічних сил. У своїх численних працях Вернадський звеличував появу розуму як потужної геологічної

сили, пов'язаної з розвитком науки та наукового мислення. Так само як життя корінним чином змінило геосферу, наукова думка змінює і неживу матерію, і живу природу, які її оточують. За Вернадським, «розум вводить у механізм земної кори нові потужні процеси, аналогічних яким до появи людини не було»[12].

Проте, так само як і де Шарден, Вернадський передбачав, що поява ноосфери буде мати також чудові етичні наслідки, а саме «правильний розподіл багатств, пов'язаний із створенням єдності та рівності всіх людей, єдності ноосфери» та «єдність і рівність по суті, в принципі, всіх людей, всіх рас»[74]. Попри свої світоглядні розбіжності, Вернадський і де Шарден дійшли спільного висновку про неминуче досягнення єдності ноосфери.

Вернадський пов'язував ноосферу з цінностями свободи та справедливості. Вперше в історії інтереси мас, з одного боку, та вільна думка, з іншого боку, визначають хід життя людства та стандарти уявлень про справедливість. Людство, взяте в цілому, стає могутньою геологічною силою.

Вернадський уявляв ноосферу як сферу не лише наукового знання, а й моральних якостей, духовності та гармонії між людиною, природою і людьми. Проте реальність виявилася далекою від цього ідеалу: ноосфера розвинулася переважно як раціональне знання без моральних цінностей, що стало очевидним лише з появою глобальних проблем (Н.Чернова, 2014)[20].

У філософській антропології П'єра Тейяра де Шардена ноосфера — це більш ніж сукупність людських розумів; це цілісна анатомічна структура планетарного масштабу. Аналіз його праць дозволяє виділити кілька її критичних рівнів, які перетворюють людство на єдиний соціальний організм.

Спираючись на своє розуміння еволюції з точки зору палеонтологічних знань та ідей, де Шарден використовує доктрину органіцизму та вважає всесвіт живим. Він розглядає людство як органічну сутність, планетарний пласт над біосферою та

мислячу оболонку Землі, яка має свою анатомію та фізіологію, розвивається та еволюціонує, перетворюючись на справжній біологічний надорганізм.

Ключовим аналітичним елементом у де Шардена є уподібнення соціальних інституцій біологічним органам. Він стверджує, що розвиток технологій, економічних мереж та систем зв'язку є прямим продовженням біологічної еволюції.

Де Шарден змальовує виникнення нового людства та його зоологічну структуру, яка змінюється з появою людини та явища рефлексії. Людина ламає звичне для еволюції віялоподібне розгалуження видів і запускає протилежний, конвергентний рух. Свідомі індивіди, їх типи та об'єднання, які являють собою гілки життя, починають збиратися, переплітатися й охоплювати всю Землю, утворюючи надорганізм ноосфери, тобто планетарний шар згуртованого людства.

Людські інституції виконують роль надорганів у цьому надорганізмі. Наприклад, сферу економіки можна порівняти з системою кровообігу. Колективна пам'ять, традиції та знання, які передаються через виховання й культуру, по-новому формують його апарат спадковості. Завдяки колективним винаходам штучних інструментів людство створює технічний апарат машин, зданий механічно підсилувати його. Механічний апарат оперізує всю землю.

Церебральний апарат формується соціальним мисленням мільйонів індивідів, які мислять колективно. Він підсилюється радіо- та телевізійним зв'язком, електронними комп'ютерами та мікроскопами, завдяки яким зростає швидкість думки та гострота зору єдиного планетарного організму. Така анатомічна структура здатна накопичувати знання, інтелектуально підсилувати людство та реалізовувати колективну свідомість, що є вищою за індивідуальну.

Вчення бахаї пропонує конкретну методологію функціонування колективного мозку через принцип колективної наради, що дозволяє перейти у площину свідомої взаємодії. Нарada для бахаї не є лише адміністративним інструментом. Вона являє

собою духовну технологія, яка дозволяє колективному мозку обробляти інформацію та приймати рішення.

Тейяр де Шарден наголошував на тому, що в ноосфері індивідуальні свідомості не розчиняються, а посилюються, що цілком співзвучно з принципом наради бахаї, під час якої кожна думка є цінною, а істина народжується саме через багатогранність поглядів. Колективний розум виходить за межі примусової однастайності, взаємодіючи, поєднуючи та синтезуючи різні досвіди, спрямовані на спільне благо.

Таким чином, анатомія світового розуму де Шардена доповнюється його фізіологією через принцип наради у вченні бахаї, а саме тим, як цей гігантський організм має мислити, відчувати та діяти заради збереження, реалізації та розвитку своєї цілісності.

Тейяр де Шарден блискуче описує технічний скелет та нервову систему глобального суспільства, виникнення колективного мозку через розвиток технологій та соціальних інституцій. Проте, він залишає певний розрив між біологічною неминучістю об'єднання та необхідністю свідомого етичного вибору, а також залишає відкритим питання про природу тієї душі, яку Земля знаходить у точці своєї найвищої рефлексії. Для де Шардена колективна свідомість є вищою за індивідуальну і постає як результат еволюційного згущення людства.

Щоб зрозуміти, як цей планетарний розум може функціонувати як жива духовна єдність, необхідно звернутися до онтології душі у вченні бахаї. Аспект переходу від функціональної анатомії до свідомої духовної єдності стає точкою дотику з принципами цього вчення, оскільки органічна цілісність людства потребує свідомого вибору для свого повноцінного функціонування.

На відміну від еволюційної появи свідомості у де Шардена, вчення бахаї розглядає душу як вічну, нематеріальну сутність, «небесний самоцвіт»[3], яка

продовжує жити після смерті тіла. Душа не є продуктом мозку чи еволюції матерії, а лише відображається через мозок, як сонячне світло в дзеркалі.

Вчення бахаї розглядає душу, розум і свідомість як окремі компоненти людської дійсності та людського духу. Ця дійсність є єдиною, але змінює назву залежно від вираження та різних умов, у яких вона проявляється. Коли вона керує життям тіла у матеріальному світі, ця дійсність називається душею, а коли здобуває знання, вона називається розумом. Коли ж людська дійсність спрямована до Бога та подорожує у духовних світах, ця людська дійсність називається духом[42].

У вченні бахаї свідомість — це здатність розуму, притаманна індивідуальній душі, подібно до того, як промені притаманні сонцю, так само як і сила уяви, думки чи розуміння. Промені є властивостями сонця, які походять від нього, проте вони ніколи не можуть відірватися від нього та існувати відокремлено[26].

Якщо душа Землі у де Шардена народжується через стиснення людства на обмеженій поверхні, то у бахаї довершена єдність досягається лише через дію творчої сили Святого Духа. Без цього божественного втручання будь-яке об'єднання залишатиметься лише звичайною єдністю, заснованою на матеріальних інтересах.

Таким чином, уявлення де Шардена про те, що людство у ноосфері отримує свою душу, знаходить у бахаї необхідне доповнення. Колективна свідомість планетарного організму стає життєздатною завдяки об'єднанню душ у спільній вірі через дію творчої сили Святого Духа.

Тейяр де Шарден розглядає формування ноосфери як наслідок фізичного та психічного стиснення людства на обмеженій поверхні Землі. Надорганізм ноосфери є динамічним утворенням, яке перебуває у постійному цілеспрямованому русі. Внаслідок глобального згущення й усе щільнішої мережі зв'язків зростає психічна температура планети. Машина вивільняють усе більше людської енергії для мислення й досліджень. Безробіття інтерпретується як біологічно необхідне вивільнення сил для побудови колективного мозку. Сама ноосфера постає

гігантською мислячою машиною, через яку еволюція матерії веде до зростання свідомості та дає змогу прогнозувати подальшу долю людства та його еволюцію.

Людство зливається в єдиний панорганізований світ, і це явище супроводжується тремтінням. Вивільняються нові фізичні й психічні сили, еволюція вступає у якісно нову фазу. Людство поступово рухається до максимальної однастайності й фокусного центру рефлексії. В граничній точці цього злиття, де ноосфера вичерпує можливість подальшого внутрішнього синтезу, нагромаджена духовна енергія й воля штовхають її до прориву за межі простору й часу. Відбувається рух у напрямку ультрацентру, що безпосередньо підводить до ідеї та сутності Бога.

Критично важливим для розуміння структури де Шардена є її телеологія, цілеспрямованість. Ноосфера для нього не перебуває у статичному стані. Вона має вектор руху до Точки Омега — моменту остаточної конвергенції свідомостей. Це додає анатомії ноосфери вертикального виміру: єдність людства тримається не лише на технологічних зв'язках, а й на спільному тяжінні до духовного центру.

Точка Омега — це стан максимальної конвергенції та концентрації свідомості, а також абсолютної єдності людства. Це момент, коли ноосфера, досягнувши своєї зрілості, виходить за межі матеріального світу і з'єднується з Божественним.

Цей стан у вченні бахаї перекликається з концепцією Найвеличнішого миру, який є не просто відсутністю воєн, а встановленням всесвітньої духовно-матеріальної цивілізації, що знаменує стан зрілості людського роду, проте у бахаї не йде мова про вихід за межі матеріального світу. Бахаї розглядають цей етап як неминучий результат розгортання божественного плану на Землі, аналогічно до того, як де Шарден бачить у Точці Омега закономірний фінал біологічного поступу, який також має духовно-містичну складову. Обидві концепції наголошують, що головною рушійною силою цього процесу є не лише технології, а енергія любові, яку де Шарден називає також радіальна енергією.

Еволюційна біологія де Шардена та планетарна етика бахаї дають єдине бачення майбутнього, де людство стає цілісною, свідомою, духовно наповненою та єдиною сутністю.

Синтез ідей П. Тейяра де Шардена про Точку Омега та вчення бахаї про Найвеличніший мир дозволяє розглядати сучасні процеси глобалізації як закономірний етап становлення цілісного планетарного організму, що дає підстави розглядати формування ноосфери як процес набуття людством своєї духовної та інституційної єдності.

Для П'єра Тейяра де Шардена єдність людства — це фундаментальний еволюційний та духовний процес. Він розглядав людство як частину грандіозного руху Всесвіту, що веде від неживої матерії до життя, від життя — до розуму, а від розуму — до вищої, колективної форми свідомості.

Де Шарден бачив у людстві єдиний організований пласт на Землі. Процес еволюції змушує людство поступово ставати єдиним цілим. Цей мислячий пласт, що огортає планету, і є ноосферою. Ми рухаємося до стану, де людство стає більш пов'язаним і свідомим, формуючи вищу синтетичну цілісність.

Для де Шардена єдність ніколи не означала стирання відмінностей чи примусову однаковість. У вищому синтезі кожна людина не втрачає себе, а навпаки стає більш особистісною та унікальною завдяки зв'язку з іншими. Ця конвергенція душ і розумів робить нас сильнішими та свідомішими.

Де Шарден наголошував, що справжню єдність неможливо побудувати лише на економіці, політиці чи технологіях. Ці фактори створюють тільки зовнішню оболонку. Основною силою об'єднання є любов. Тейяр розглядав її як внутрішню енергію, що дозволяє людям долати розділеність і веде людство до Точки Омега — фінального стану духовного та еволюційного сповнення, де все людство об'єднується навколо єдиного духовного центру.

Для об'єднання людства потрібне розповсюдження етики нового зразка, що зазначає В. Дуйкін[11]. Вона повинна бути відкритою та динамічною, на противагу старим, вкоріненим системам. Така етика орієнтована на майбутнє та передбачення подальшого розвитку світу. Головним інструментом згуртування людства є розвиток смислу загальнолюдських цінностей. Вони виконують безпосередню об'єднувальну функцію. Центральне місце серед цих цінностей посідає любов, і де Шарден трактує любов як більш ніж почуття, як моральну цінність, що є ознакою упланетизованого людства. Ця любов є силою, яка фактично розбудовує світ, гуртуючи людей у єдине ціле. Хоча ідея любові як об'єднувальної сили присутня в релігіях та філософії з часів Сократа, у Тейяра вона отримує нове обґрунтування як необхідний елемент космічного будівництва та вищої фази когнітивної реальності.

Г. Швецова-Водка стверджує, що еволюція за П. Тейяром де Шарденом — це нескінченний процес, де об'єднання людства в соціальні структури є лише проміжним етапом перед набагато масштабнішою трансформацією і приєднанням до іншого розумового центру, який не потребує матеріального носія[22].

Бачення де Шардена дозволяє нам зробити важливі висновки. По-перше, єдність людства — це закономірний етап еволюції планети. По-друге, справжній прогрес полягає у духовному зближенні всіх людей. По-третє, еволюційний рух спрямований до колективного життя, заснованого на любові та спільній свідомості. Таким чином, для де Шардена єдність людства — це «Земля, що знаходить свою душу», де науковий поступ і духовне зростання стають одним нерозривним процесом.

В.І. Вернадський у праці «Наукова думка як планетарне явище» називає початок ХХ століття геологічним переломом і поворотним моментом в історії Землі[74]. Наукова думка перетворює оболонку життя біосферу на ноосферу — нову стадію, де людський розум стає головною геологічною силою. Такий вибух науки —

різке зростання відкриттів — є закономірним результатом еволюції біосфери. Еволюція окремих видів переходить у еволюцію всієї планети.

Одна з головних ознак цього перелому — повне заселення Землі людьми. Вперше в історії біосфера охоплена єдиною системою зв'язку, транспорту й енергії — так званою ноосферною мережею. Людина освоїла нові джерела енергії пари, електрики чи атома, розселилася по континентах та змінила природні процеси — біогенні міграції атомів, перетворивши локальні екосистеми на глобальну систему.

Цей процес необоротний — його не зупинити. Вернадський порівнює його з біологічною еволюцією, що тривала мільярди років. Ноосфера — природний етап розвитку планети, а не тимчасове явище. Наукова думка, як найвищий прояв людського розуму, формує майбутнє Землі й змінює підходи в природничих та гуманітарних науках.

Центральною тезою Вернадського є перетворення людської діяльності на потужну геологічну силу. Він доводить, що за масштабами переміщення атомів та трансформації земної кори діяльність людства стала співмірною з найпотужнішими стихійними процесами природи. Це твердження виводить ідею єдності людства з площини гуманітарних мрій у площину емпіричного факту. Планета фізично об'єднується через спільний обмін речовин, спричинений технологічним розвитком.

Людське існування, мислення і діяльність пов'язані з біосферою — тонкою геохімічною оболонкою Землі, у якій перебуває жива речовина, тобто сукупність усіх організмів планети. Вернадський показує, що людина входить у біосферні процеси не випадково, а закономірно, а людське мислення є продовженням тривалої еволюції живої природи.

Біосфера в нього більше, ніж просто середовище життя. Вона являє собою складну самоорганізовану геохімічну систему, де постійно відбувається обмін атомів та енергії між живою і неживою речовиною (або «косною» речовиною у твердженні Вернадського). Для Вернадського важливо чітко розрізняти ці два стани

за кількома ознаками: у просторі живе й неживе влаштовані по-різному і в структурі вони теж відрізняються. У часі живе розвивається необоротно, тоді як процеси неживої природи мають інший, більш циклічний характер.

Цю різницю він пояснює тим, що жива речовина, хоча за масою становить лише невелику частину біосфери, має дуже велику енергетичну роль. Це пов'язано з розмноженням живих організмів — одним із головних механізмів роботи біосфери. Він відбувається за принципом геометричного зростання і забезпечує біогенну міграцію атомів. Еволюція окремих видів переходить у більш широкий процес — еволюцію самої біосфери.

У цьому процесі наукова думка й організована людська праця змінюють вигляд планети та ведуть до формування ноосфери — сфери розуму, тобто нового стану Землі, в якому вирішальну роль починає відігравати людський інтелект.

Вернадський підкреслює, що цей перехід не є випадковим і не зводиться до культурного розвитку людства. На його думку, це природний і дуже тривалий процес, підготовлений усією історією біологічної еволюції. Тому історія науки в його розумінні — це не окрема історія ідей, а частина загального процесу формування ноосфери як нової стадії розвитку біосфери.

Вернадський запроваджує поняття культурної біогеохімічної енергії, яка є специфічною формою енергії живої речовини, що створюється науковою думкою та спрямованою працею. У цій структурі наукова думка постає як реальний природний процес, що змінює енергетику біосфери. Техніка та промисловість розглядаються як штучні органи людства, що розширюють його вплив на всі оболонки Землі. Соціальна організація, на думку Вернадського, є механізмом максимізації цієї енергії для виживання виду.

Для Вернадського ноосфера — це стан біосфери, в якому колективний розум людства стає головним регулятором природних процесів. Наука тут виступає як загальнообов'язкова сила, що не залежить від національних чи релігійних

розбіжностей. Наукове знання, на його думку, створює той єдиний інтелектуальний простір, який фізично зшиває людство в одне ціле.

Людство діє як геологічна сила не фізичною масою, а мозком та спрямованою працею. Повне заселення біосфери та глобальні комунікації створюють планетарну єдність.

Вернадський гостро підносить проблему недооцінки фундаментальних досліджень у державному устрої. Попри визначальну роль науки у формуванні ноосфери та забезпеченні добробуту мас, держави систематично обмежували фінансування довгострокових проєктів, які не мали негайної практичної віддачі. Вернадський аргументує, що науковий прогрес, оволодівши новими джерелами енергії від енергії пари до атомної енергії, дозволяє раціонально планувати ресурси, долати голод і оптимізувати біосферні процеси, перетворюючи природні багатства на суспільне благо.

Цю суперечність Вернадський пов'язує з демократизацією влади. Зростання ролі народних мас у державному управлінні неминуче піднесе науку до рангу основоположної політики, де вчені стануть стратегічними радниками.

Водночас Вернадський акцентує моральну відповідальність учених, усвідомлену після Першої світової війни. Наукові відкриття та винаходи (наприклад, отруйні гази чи авіація) можуть слугувати як творенню, так і руйнуванню. Це веде до формування наукової моралі — автономної етики, незалежної від релігії чи ідеології, де пріоритетом є гуманістичне застосування знань. Науковці мусять брати участь у владі, щоб запобігти мілітаризації науки.

У перспективі, за Вернадським, наука еволюціонує до інтернаціональної сили, долаючи національні кордони. Глобальні мережі комунікацій (радіо чи телеграф) створюють єдину ноосферу, де мозкові трести координуватимуть планетарні виклики — від голоду до екологічної кризи. Держави, що ігнорують цей процес,

втраять геополітичну перевагу, тоді як науково орієнтовані країни прискорять перехід до ноосфери, роблячи науку фундаментом майбутнього державного устрою.

Стаття академіка Леоніда Руденка «Філософія ноосфери В. Вернадського — фундамент сталого (збалансованого) глобального розвитку» (2013)[19] обґрунтовує вчення про ноосферу як теоретичну базу для подолання сучасних глобальних криз. Автор простежує шлях від ідей В. Вернадського про перехід біосфери в «сферу розуму» до сучасної парадигми сталого розвитку.

Сучасний етап розвитку людства характеризується глибокими протиріччями у взаємодії суспільства і природи (ресурсна, енергетична та екологічна кризи). Руденко стверджує, що ноосферний підхід дозволяє гармонізувати ці відносини. Підтримуючи тезу Вернадського, Руденко наголошує, що наукова думка та свідома діяльність людства стали вирішальним фактором розвитку планети, що накладає на цивілізацію особливу відповідальність.

У статті зазначається, що Україна розробила власну Концепцію сталого розвитку, в основі якої лежить творча спадщина Вернадського. Автор закликає до впровадження цих принципів на державному рівні через Національний план дій.

У концептуальній системі Вернадського наукові істини вирізняються загальнообов'язковістю — унікальною властивістю бути незаперечними для всіх суб'єктів пізнання, незалежно від особистих переконань, філософських орієнтацій чи релігійних доктрин. Ця фундаментальна характеристика зумовлена трикомпонентною структурою науки, яка створює критерій істинності, відсутній в інших формах мислення, як вважає Вернадський. Цей критерій істинності складається з емпіричного апарату фактів — перевірених спостережень, що відтворювані в реальності; логіки — дедуктивно-індуктивного аналізу; математики — кількісного вираження закономірностей. Вернадський підкреслює, що наука єдина, бо емпіричні факти, як наприклад закон збереження енергії чи періодична система елементів, об'єктивно стійкі в часі та просторі.

Історична динаміка ілюструє перевагу науки: релігія поступово відступає перед фактами, що підтверджено геліоцентризмом Коперника, а філософія відстає від вибуху наукового знання ХХ ст., не встигаючи за експоненціальним ростом емпіричного апарату. Гіпотези та теорії науки тимчасові, але апарат фактів — вічний, постійно поповнюваний новими відкриттями.

Ця загальнообов'язковість має геологічне значення: наукові істини визначають ноосферу, де людська свідомість реорганізовує біосферу. Держави чи ідеології, що ігнорують їх, наприклад, релігійна інквізиція чи філософські догми, стикаються з історичним регресом, тоді як наука забезпечує прогрес цивілізації. Вернадський ототожнює науку з космічною реальністю, де емпірична перевірка — єдиний критерій, що гарантує планетарну трансформацію.

Вчення Бахаї говорить про гармонію між наукою та релігією як про два крила, з допомогою яких людський розум може злетіти. Намагаючись злетіти лише на крилі релігії, він може загрузнути в забобонах. Якщо ж він спиратиметься лише на крило науки, то впаде у безодню матеріалізму[27]. Бахаї розглядають релігію не як протилежність науці, а як науку про духовну реальність. Подібно до того, як фізика відкриває закони матерії, релігія відкриває закони людських взаємин, наприклад, справедливість, милосердя та чесність, які є категоріями духовного світу.

Істина єдина, і тому якщо якась думка є істинною з наукової точки зору, то вона також має бути істинною з точки зору релігії. Істинна релігія перебуває в гармонії з наукою, інакше це лише забобони[28]. Наукові істини людина відкриває з допомогою розуму, який є даром, отриманим від Бога. Релігійні істини приходять від Бога через пророків, їх не потрібно відкривати, вони є також даром від Бога. В свою чергу, релігійні знання, з точки зору вчення Бахаї, також є послідовним розкриттям єдиного знання від Бога.

Вернадський також розглядає науку як сферу, що володіє найсильнішою універсальною зв'язуючою силою для всього людства. Це єдина царина людської

діяльності, де спостерігається безперервний прогрес. Вона здатна згуртувати індивідів навколо ідеї переходу до ноосфери. Перехід до ноосфери, за Вернадським, передбачає формування спільноти всього людства, людей як братів. Ідея всесвітнього наукового братерства виросла з особистого життєвого досвіду Вернадського.

Першопрохідцем у цьому процесі має стати наука майбутнього, яка заснує нові форми вченого братерства. Товариський, братній елемент у наукових організаціях минулого та сьогодення прокладає шлях до всесвітньої єдності[61].

На думку вченого, братерство повинно спершу утвердитися як засадничий принцип відносин між науковцями, а згодом — поширитися й стати основою взаємин між усіма людьми на Землі.

Для реалізації єдності та вирішення глобальних викликів (таких як подолання воєн і голоду, пошук нових джерел енергії) людство має створити глобальний центр наукової думки в межах загальної співдружності держав, яка при цьому не вимагатиме однорідного соціального устрою в усьому світі.

В уявленнях Вернадського ноосфера постає новим етапом еволюції біосфери, де людський розум перебудовує планету. Відбувається масове виробництво штучних мінералів, як наприклад, залізо й алюміній чи хімічна трансформація атмосфери і вод.

У монографії В. І. Шанди ноосфера розглядається як завершальний етап еволюції біосфери, що характеризується переходом до науково обґрунтованого регулювання процесів на планеті. Ноосфера розглядається як вищий етап розвитку біосфери, де людина стає ключовим геологічним фактором. Основна увага приділяється техногенезу, гармонізації взаємодії з природою, ризикам екологічних криз та необхідності відповідального управління біосферою. Автор пов'язує цей етап із розвитком екології людини та подоланням глобальних криз через впровадження законів мудрості на основі вчення В. І. Вернадського[21].

Єдність людства у Вернадського має глибоке біогеохімічне коріння. Учений доводив, що ця єдність зумовлена насамперед функціональною невідривністю людини від навколишнього середовища. Людство як ціле є природним явищем, і вплив біосфери відображається не лише на фізіологічному стані людей, а й на самому ході їхніх думок. Сучасна наука, спираючись на ці ідеї, розглядає окрему людину, людство в цілому та навколишнє середовище як єдину систему, що перебуває в стані постійного обміну речовиною, енергією та інформацією.

Роботи Вернадського заклали основу антропокосмоцентризму — системи поглядів, де людина розглядається не як центр Всесвіту, а як активний агент космічної еволюції, чия діяльність має планетарні масштаби. Його підхід до науки був унікальним, оскільки він поєднував суворий емпіризм геохіміка з глибоким філософським осмисленням ролі людини. Науковий світогляд, за Вернадським, є не просто сукупністю знань, а інструментом перебудови планети, що вимагає високих моральних якостей та духовності.

Ноосфера прогнозувалася як гармонія духовних та фізичних відносин, де наука і мораль зливаються в єдиному процесі творення. Саме такий підхід Вернадського дозволяє поєднати його суворий емпіризм з духовними пошуками єдності.

Єдність людства за Вернадським, — одна з передумов виникнення ноосфери. Це об'єктивний стан еволюції, де фізичне заселення планети, розвиток науки та моральна рівність зливаються в одну потужну силу, що веде до сфери розуму. Дія цієї сили проявляється на геологічному, інтелектуальному та соціально-економічному рівнях.

На планетарно-геологічному рівні Вернадський розглядав людство як цілісну геологічну силу. Світова історія вперше охопила всю земну кулю, і людина заселила всі материки, створивши єдину систему зв'язку та обміну. Отже, така єдність

проявляється фізично — через зміну ландшафтів, хімічного складу атмосфери та вод, а людство стає новою геологічною оболонкою планети.

На інтелектуальному рівні, наука для Вернадського була головним інструментом створення ноосфери. Наукова думка є універсальною силою, що не знає кордонів, що зшиває світ у єдиний інтелектуальний простір. Як зазначав учений, ноосфера — справа рук і розуму всіх народів, і жодна нація не може мати монополії на розвиток сфери розуму.

Соціально-етичний рівень — це вимір, де природничі закони переходять у сферу моралі та політики. Смысл ноосфери несумісний з расизмом чи дискримінацією. Вернадський підкреслював, що ідея рівності всього людства і рівності націй є невід'ємною складовою наукової думки. Припинення війн — це не просто мрія, а технічна умова переходу до ноосфери. Поки ресурси людства витрачаються на руйнування, воно не може діяти як єдиний творчий організм.

У колективній монографії під редакцією В. Рибалки «Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: під час випробувань і надалі»[18] (2024) ноосфера та єдність людства розглядаються як нерозривно пов'язані категорії, де одне є умовою та результатом іншого. Єдність людства створювалася протягом тисячоліть стихійно через спілкування різних типів людей, їхню спільну творчість та поступову відмінність від решти живої природи. Це стало основним фактором, що врешті призвів до геологічного процесу створення ноосфери.

Ноосфера створюється передусім зростанням науки та наукового розуміння. Вперше в історії єдина наукова думка та методика охопили всю планету й усі народи, перетворюючи біосферу на ноосферу та об'єднуючи людство в єдине ціле. Наука за своєю суттю є інтернаціональною та демократичною. Вона пропагує почуття взаємної солідарності та тісного зв'язку всіх людей, що є необхідною умовою функціонування ноосфери.

У монографії під редакцією В. Рибалки перехід до ноосфери описується як процес, у якому людство усвідомлює себе єдиним цілим і починає мислити в планетному масштабі. Автори підкреслюють, що наукова думка соціального людства стає новою геологічною силою, а єдність людства ґрунтується на рівності всіх людей і рас та на зростанні глобальної взаємопов'язаності.

Порівняння підходів двох мислителів (Вернадського та де Шардена) виявляє різні взаємодоповнювальні рівні розуміння планетарної єдності. Якщо Вернадський описує тіло ноосфери — її енергетичні канали та матеріальні потоки, то Тейяр де Шарден намагається віднайти її душу через феномен свідомості.

За Вернадським, утворення ноосфери продовжувалося швидкими темпами упродовж останніх п'яти-семи тисяч років, з певними перервами. Життя на Землі є вищим і найбільш виразним проявом універсальної тенденції Всесвіту до організації. Навіть там, де матерія здається мертвою, вона насправді є лише дожиттєвою, несучи в собі потенцію до оживлення. У цьому контексті життя розглядається як космічне явище, нитка якого тягнеться з самих надр матерії. Людство, будучи частиною біосфери, не складається з самодостатніх істот, що живуть за власними ізольованими законами. Вони нерозривно пов'язані з навколишнім середовищем і є його органічною частиною.

Згідно статті Вернадського «Наукова думка як планетарне явище»[74] (1938), особливий вид енергії, біогеофізична енергія, сприяла розвитку розуму та його здатності до наукового мислення та призвела до трансформації біосфери у ноосферу. Її також можна назвати енергією людської культури.

Історія науки в такому розумінні — це не лише збір фактів чи ідей. Це геохімічна траєкторія — шлях змін у речовині планети. Культурна біогеохімічна енергія, згенерована технікою, промисловістю і наукою, підсилює природну енергію живих організмів. Відкриття друкарства, електрики, радіо й авіації з XV по XX століття створили основу для ноосфери, де свідомість людей діє як єдина сила.

Проте, Вернадський також висловлював побоювання щодо скерування цієї потужної сили у правильне русло, на благо людства, а не на руйнування: «Чи зуміє людина скористатися цією силою, спрямувати її на добро, а не на самознищення? Чи доросла вона до вміння використати цю силу, яку неодмінно дасть їй наука?»[12].

На відміну від Вернадського, який робив акцент на геохімічній енергії, Тейяр де Шарден вбачає рушійну силу в психічній температурі — зростанні інтенсивності комунікацій та мислення. Це призводить до стану планетизації, де ізольований розвиток окремих націй стає неможливим, і людство починає функціонувати як єдиний мислячий пласт, що огортає планету.

Для де Шардена поява людини означає не ще один біологічний вид, а нову планетарну стадію еволюції. Ноосфера постає як мислячий пласт над біосферою. Рефлексія, тобто здатність людської свідомості звертатися на саму себе, змінює всю Землю в цілому. Людство починає об'єднуватися не лише фізично, а й психічно, і це створює ноосферу як нову оболонку планети, порівнянну з біосферою, але вищу за неї за рівнем організації. Ця зміна вже помітна в сучасному світі. Зростання населення, розвиток комунікацій, техніки, науки й колективного мислення показує, що людство входить у фазу глобального згущення та взаємозв'язку на рівні свідомості.

Де Шарден вважає, що ноосфера — це закономірний етап еволюції, де зростання свідомості відповідає зростанню складності матерії. Тому людина для нього — це момент, коли Земля набуває душі і починає мислити сама через людство. Одним з каталізаторів ноосфери Тейяр визначав посилення комунікацій між людьми. Він відчував, що вже у 1950-х роках системи радіо та телебачення починали зв'язувати людей, і що колись виникнуть комп'ютери, які нададуть людству нові інструменти мислення.

Застосовуючи концепцію ноосфери до глобальної інформаційної сфери та переосмислюючи мистецтво державного управління в інформаційну епоху,

Ронфельдт та Аркілла[62] віддають належне появі нової мислячої сфери, що оперізує землю. Вони цитують означення де Шардена ноосфери як «царства розуму», «шару мислення», «неймовірної мислячої машини», «оболонки мислення», «планетарного розуму» та «свідомості», в якій «Земля знаходить свою душу».

Також вони зазначають, що у вступі до книги Тейяра «Феномен людини» Джуліан Гакслі далі визначає концепцію Тейяра як «павутину живої думки»[52]. Де Шарден стверджував, що протягом століть сили розуму породжували зерна думки та культурні одиниці, які поступово покривають усю Землю та починають зливатися. Як тільки відбудеться синтез, люди різних націй, рас і культур відчують неймовірний ступінь організованої складності та рефлексивності, сформується планетарна монокультура, але якимось чином люди не втратять своєї особистої ідентичності та індивідуальності. Коли ноосфера буде повністю реалізована, вона піднесе людство на вищий еволюційний рівень.

Де Шарден пропонує подивитися на людство з висоти еволюції. Тоді воно виявляється ноосферою, проходячи єдиний процес злиття свідомостей. На одному полюсі цього процесу матерія розсіюється у вигляді енергії, а на іншому полюсі вона збирається у вигляді думки. У цьому русі до все більшої єдності справжня свобода не зникає, а зростає. Люди, входячи в глибші зв'язки між собою й у співдію розкривають для себе більше можливостей. Тому планетарне згуртування не загрожує розчавленню особистості і веде до повнішої людяності для всіх і кожного.

Вернадський підкреслював, що ноосфера у своєму становленні проходить два ключові етапи: стихійний розвиток, що розпочався з моменту появи *Homo sapiens*, та етап свідомого удосконалення спільними зусиллями людей в інтересах кожної окремої людини та всього людства. На другому етапі людина має прийняти на себе повну відповідальність за стан біосфери, оскільки середовище проживання відтепер керується науковим розумом.

Одним із найбільш революційних аспектів теорії Вернадського є твердження про те, що наукова думка в ХХ столітті стала планетарним явищем. Це означає, що інтелектуальна діяльність людини вперше в історії Землі охопила всю планету, створюючи єдиний інформаційний та технологічний простір. Перехід біосфери в ноосферу є якісно новим етапом розвитку цивілізації, де розумова діяльність та спрямована нею праця людини стають визначальним фактором планетарної еволюції.

Вернадський часто описує ноосферу як неминучий, майже механічний геологічний процес. Для де Шардена виникнення ноосфери є органічним механізмом як продовження процесу еволюції живого на планеті. Проте, на відміну від усіх інших створінь, люди наділені рефлексією та як наслідок свободою обирати, як вчинити. Тобто, для досягнення єдності людства потрібна його добра воля. Це критичне розходження є викликом для сучасного людства.

Матеріалістичний детермінізм Вернадського стикається з серйозним викликом, адже наукова думка як геологічна сила є етично нейтральною. Вона може як творити, так і руйнувати. Це створює логічну лакуну в його вченні, яка полягає в тому, що наявність фізичних інструментів єдності у вигляді техніки та науки ще не гарантує самої єдності як гармонійного стану на рівні особистостей. Людство без релігії, спираючись лише на одне крило науки, може загрузнути у трясовині матеріалізму.

Такий розрив між технічною потужністю та моральною зрілістю людства вказує на необхідність залучення духовних принципів, що розроблені у вченні бахаї, де ідея єдності людства набуває завершеної духовної та соціальної форми.

1.2. Вчення віри бахаї та ідея єдності людства як його центральний духовний принцип

Віра бахаї — це монотеїстична релігія, яка з'явилася у Персії в середині XIX століття, майже на сто років раніше, аніж концепція ноосфери стала відомою широкому загалу. Перша половина XIX століття була періодом очікування месії в ісламському світі, і так само очікуванням виконання пророцтв у християнстві[37].

В основі віровчення бахаї лежать три базові принципи: єдність Бога, релігій та людства[15]. Існує один Бог — джерело всього буття, недосяжний, непізнаваний, всезнаючий, всесильний і милосердний до всіх. Мета життя кожної людини згідно з вченням бахаї — пізнати Бога, полюбити Його та наблизитися до Нього.

Всі люди походять від єдиного Бога, тому людство також єдине. Усвідомлення єдності людства є віссю, навколо якої обертаються всі настанови бахаї та відмінною рисою віри бахаї[64].

Головним джерелом незгод та проблем у сучасному світі є упередження та хибні уявлення про те, що одна група людей є вищою за інші. Наприклад, расизм, який доводить вищість якоїсь раси над іншими расами, шкодить прогресу людства. Навпаки, і суспільні, і біологічні науки визнають існування лише однієї раси — людського роду.

Засновниками віри бахаї є два незалежні Богоявлення — Баб і Бахаулла. Вона бере початок з моменту, коли Баб[1] (у перекладі з арабської «Брама») — при народженні Сеїд Алі Мухаммад — проголосив свою місію у 1844 році у перському місті Шираз.

Хоча Персія, у якій зародилося вчення бахаї, займає унікальне місце у всесвітній історії, в середині 19 століття її релігійне та громадське життя перебувало в стані жалюгідної деградації. Більшість її населення належало до мусульман-шиїтів, проте було також багато зороастрійців, іудеїв та християн із сект, які часто ворогували між собою, хоча їх засновники закликали поклонятися єдиному Богові та

жити у любові та єдності. «Єврею чи зороастрійцю було небезпечно ходити вулицею в дощовий день, бо якщо його мокрий одяг торкався мусульманина, той осквернявся, й іншовірець міг спокутувати провину своїм життям. Якщо мусульманин брав гроші у єврея, зороастрійця чи християнина, він мав випрати їх, перш ніж покласти до кишені. Якщо іудей дізнавався, що його дитя давало склянку води бідному жебраку-мусульманину, він вибивав склянку з руки дитини, бо долею невірних мали бути прокльони, а не доброта! Самі мусульмани були розділені на численні секти, між якими конфлікти часто були запеклими та лютими. Зороастрійці не брали участі в цих взаємних звинуваченнях, а жили окремо громадами, відмовляючись спілкуватися зі своїми співвітчизниками інших віросповідань»[55].

Місія Баба полягала в тому, щоб підготувати людство до ще одного одкровення, яке є більшим за його власне. Баб є предтечею Бахаулли. Одкровення Баба передвістило доктрину бахаї про єдність людства, пізніше чітко сформульовану Бахауллою. Віряни бахаї у всьому світі вважають, що Баб приніс засоби для остаточного встановлення єдності людства[54].

Оголосивши себе Богоявленням, Баб прожив лише шість років. Мусульманське духовенство вважало Баба та його зростаючу групу послідовників єретиками та почало переслідувати їх, і протягом шести років тисячі послідовників Баба були страчені, а самого Баба застрелили публічно у 1850 році. Проте, його вчення про настання нової ери настільки надихнуло та переконало людей Персії, які його чули, що протягом кількох років 20000 з них обрали бути страченими, аніж відмовитися від своїх переконань.

Інший засновник вчення бахаї, народжений під іменем Мірза Хусейн Алі, пізніше прийняв титул Бахаулла[2] (у перекладі з арабської «Слава Божа»). Він походив зі шляхетної перської родини, а його батько був міністром при дворі шаха. Ставши послідовником Баба і лідером руху бабідів, Бахаулла також отримав та поширював своє власне одкровення та відкрив новий цикл в людській історії,

виконавши завіт і пророцтва усіх Богоявлень, які були до нього. Новий цикл — цикл виконання — розпочався у 1844 році. Бахаулла обіцяв, що в майбутньому будуть й інші Богоявлення, та що наступне з'явиться не менше, аніж за 1000 років.

Більшу частину життя Бахаулла провів у в'язницях та вигнанні у різних місцях Османської імперії: у Тегерані, Багдаді, Константинополі, Адріанополі, а також у місті-в'язниці Акка.

У 1863 році Бахаулла почав відкрито проголошувати вчення про єдність усього людства, яка є центральним засадничим принципом цієї віри, а також її метою[9]. Бог — непізнана сутність — єдиний, хоча цю сутність можуть називати різними іменами, як наприклад Яхве, Аллах, Брахма, Творець чи Дух Божий. Цей єдиний творець створив усе людство, у всьому його чудовому розмаїтті, через любов. І тому усі людські істоти належать до однієї людської сім'ї.

І Баб, і Бахаулла, присвятили своє життя тому, щоб закласти основи миру і любові серед людей, щоб різні люди та релігії могли об'єднатися між собою, і щоб ненависть та розбіжності між ними припинили існування[29].

Бахаулла пояснював, що для досягнення призначеного людству того етапу зрілості, йому потрібно буде розвинути здатність позбутися всіх форм упереджень та невігластва, самостійно досліджувати істину та зрозуміти, що вирішення економічних проблем має ґрунтуватися на духовних принципах. Людство має визнати нероздільність наукового дослідження та пізнання реальності, заснованого на релігійних вченнях. У світі майбутнього, який змальовує Бахаулла, загальний мир підтримується справедливим світовим урядом, освіта є одночасно універсальною та обов'язковою, а всі народи світу об'єднуються завдяки спілкуванню за допомогою універсальної допоміжної мови.

У 19 столітті, у час виникнення вчення Бахаулли, воно вважалося в кращому випадку радикальними та дуже суперечливими, а в гіршому — єретичними. Таке вчення про духовну реальність виходять далеко за рамки простого формулювання

ключових принципів соціального розвитку. Кінцевим впливом одкровення Бахаулли на сучасний світ буде повна трансформація та перебудова суспільства на рівні окремої людини, спільноти та інституції.

Бахаулла використав кілька органічних моделей для опису єдності людства. Він порівняв людство з плодами одного дерева та листям однієї гілки та надав настанову людям ставитися одне до одного в безмежній любові та гармонії, з дружелюбністю і приязню. Особливо він закликав своїх послідовників виявляти таке ставлення одне до одного. Бахаулла вважав світло єдності таким потужним, що воно може осяяти всю землю[43].

Також Бахаулла стверджував, що всі люди мов «пальці однієї руки, члени одного тіла»[41]. Ще одна аналогія, яку Бахаулла використовував для пояснення стосунків між людьми, полягає в тому, що світ подібний до людського тіла[44]. Як і аналогія зі світовим деревом, модель тіла також є органічною.

Коли англійський вчений Едвард Гранвілл Браун відвідав Бахауллу ближче до кінця його життя, коли той перебував у місті-в'язниці Акка, тема єдності виявилася центральною в тому, що вчений почерпнув зі слів Бахаулли. «Щоб усі народи стали єдиними у вірі, а всі люди — братами; щоб узи прихильності та єдності між синами людськими зміцнилися; щоб розбіжності щодо релігії стерлися, а відмінності рас згладилися — яка в цьому шкода? ...Однак так і буде; ці безплідні чвари, ці руйнівні війни минуться, і настане Найвеличніший Мир»[55].

В «Кітаб-і-Ахд» (також відома під назвою «Книга Завіту») Бахаулла написав, що він зносив усі біди й страждання, являв свої вірші та наводив докази лише для того, щоб загасити полум'я ненависті та ворожнечі та досягти справжнього миру та спокою. Він також категорично заборонив конфлікти і суперечки і постановив, що ця заборона не може бути відмінена[45].

Також Бахаулла стверджував, що благополуччя людства його мир і безпека недосяжні, доки його єдність не буде остаточно встановлена[43].

Після смерті Бахаулли у 1892 році, його наступник, ким став його старший син Абдул-Баха (в миру Аббас Еффенді), був призначений Бахауллою Центром Завіту та єдиним уповноваженим тлумачем його вчення. Він розгорнув і конкретизував принцип єдності людства у соціально-етичному й практичному вимірі. Подорожуючи на Захід на початку двадцятого століття, Абдул-Баха часто починав свої промови з принципу єдності людства як першого з принципів Бахаулли.

Бахаулла порівняв світ існування з деревом, а всі його народи з його листям, цвітом і плодами, тоді як Абдул-Баха розтлумачив таке порівняння. Листя має рости, квіти мають розквітати і перетворюватися на плоди, і це залежить від взаємної поєднаності між усіма частинами світового дерева. Тоді цвіт буде розкішним, а плоди солодкими та соковитими[30].

Абдул-Баха пояснював, що єдність людства означає не лише духовну спільність, а й реальні кроки: подолання націоналізму, расових і класових упереджень, утвердження рівності чоловіків і жінок, розвиток загальної освіти та створення справедливого світового ладу. Через свої подорожі до Європи й Північної Америки, публічні промови, а також у тисячах листів, що їх надсилав вірянам бахаї всього світу впродовж свого життя, він послідовно розтлумачував, що людство входить у епоху зрілості, коли планетарна єдність стає не ідеєю, а історичною необхідністю, і закликав бахаї втілювати цю єдність у повсякденному служінні суспільству.

В одному з послань, які Абдул-Баха адресував Центральній організації за тривалий мир у Гаазі, він пояснював, що прагнення бахаї до єдності та миру походить не лише від розуму, а що воно також є питанням їх релігійного переконання. Для його реалізації недостатньо самих лише знань про жахи війни, а потрібна сила втілення, яку надає проникливий вплив Слова Божого та підтвердження від Святого Духа[31].

Надалі після смерті Абдул-Баха у 1921 році його онук Шогі Еффенді, Хранитель віри бахаї, продовжував розвивати та інтерпретувати ідеї Бахаулли. На думку Шогі Еффенді, ідея єдності людства не просто нав'язана недалекими емоціями або ж благими намірами. «Принцип єдності людства — це стрижень, навколо якого обертається все вчення Бахаулли»[65]. Це його наріжний камінь.

Шогі Еффенді тлумачив єдність людства як створення всесвітньої спільноти й світового співтовариства націй, де всі раси, народи, класи й віросповідання визнаються рівними, а їхня унікальність зберігається через єдність у різноманітті, а не через уніфікацію. Він наголошував, що принцип єдності людства вимагає глибокої перебудови політичного, економічного та культурного устрою світу. Він вимагає демілітаризації, створення ефективних міжнародних інститутів, справедливішого економічного ладу та формування світової спільноти як нового етапу розвитку людства.

Шогі Еффенді підкреслював, що така єдність є не лише бажаною, а й історично неминучою стадією розвитку людства, і що її досягнення потребує духовного перетворення людей, подолання всіх форм упереджень і виховання всесвітнього мислення, яке охоплює всю Землю як один дім.

В даний час, після смерті Шогі Еффенді у 1952 році, верховним керівним органом віри бахаї є Всесвітній Дім Справедливості, обраний уперше у 1963 році. Це колегіальний орган, який уповноважений Бахауллою застосовувати вчення віри бахаї до потреб суспільства, яке постійно змінюється.

У «Волі і Заповіті» Абдул-Баха наголошується, що з усіх питань, які не висвітлені чітко Бахауллою, слід звертатися до Всесвітнього Дому Справедливості. Усі рішення, прийняті цим органом одностайно чи більшістю голосів, має сприйматися як задум Бога, а хто відвертається від цього, той чинить розбрат і суперечить Богові[32].

Всесвітній Дім Справедливості законодавчо вирішує питання, не врегульовані священними текстами бахаї. До його функцій належать зміцнення єдності громади бахаї, розвиток освіти, сприяння миру, захист честі людини й підтримка такої моделі суспільства, де єдність і справедливість є базовими засадами.

Всесвітнім Домом Справедливості, відповідно до вчення бахаї, керує прогресом людства до призначеного йому стану зрілості, і кроки в цьому процесі набувають форми послідовних планів, які започатковує цей орган. Ці плани беруть свій початок з праці, відкритої Абдул-Баха в 1916-17 роках, яка називається «Скрижалями Божественного Плану»[33].

У численних посланнях Дім Справедливості наголошує, що неухильне визнання єдності людства є передумовою світового миру й нової цивілізації. Він підкреслює, що єдність не тотожна одноманітності, а справжня єдність передбачає збереження й розквіт культурного, етнічного й індивідуального різноманіття, яке знаходить найвище здійснення в єдності.

Проте єдність не може виникнути лише через почуття та прагнення, якими б щирими вони не були. Єдність досягається через дію творчої сили, яка відчувається через колективні дії, і яка була і залишається головним чинником розвитку цивілізації, створення соціальних та політичних інституцій, творів мистецтва, технологічних досягнень тощо. У нинішню пору зрілості людства ця творча сила вивільнена в усій її повноті та закладено засоби реалізації єдності людства[70].

Вчення бахаї пропонує засоби та інструменти досягнення єдності, починаючи з низового рівня — рівня громади — та змальовує стадії досягнення миру. У своїх листах Дім Справедливості закликає бахаї будувати єдність через спільне служіння, усунення упереджень, захист прав людини, розвиток громад, що поєднують духовне й соціальне життя. Він пов'язує єдність людства з поступовим формуванням нового світового ладу, при якому благополуччя кожного розглядається в контексті благополуччя всіх.

Справжньою основою досягнення такого ладу, який не породжує роз'єднаності, може бути лише усвідомлення єдності усього людства, а не лише якоїсь певної групи людей. Будь-які інші форми єдності, засновані на груповій ідентифікації, можуть розділяти людей, тому що тоді виникають розділення на «ми» і «вони». А деякі групи людей навіть визначають свою ідентичність в опозиції до інших[63].

У переддень Міжнародного року миру, який відзначався в 1986 році, Всесвітній Дім Справедливості виступив з ініціативою миру та надіслав заклик до миру під назвою «Обітниця миру в усьому світі» майже всім главам держав та урядів світу[6], де зазначив, що «Мир у всьому світі не тільки можливий, а й неминучий». Всесвітній Дім Справедливості назвав миру в усьому світі наступним етапом еволюції нашої планети та «планетизацією людства», змальованою П. Тейяром де Шарденом у його концепції ноосфери.

Всесвітній Дім Справедливості зазначає, що неможливо досягти миру та усунути головну причину воєн простою забороною ядерної зброї, використання отруйних газів чи бактеріологічної зброї, оскільки людство настільки винахідливе, що може знайти нові способи ведення війни, використовуючи сировину, ідеології чи тероризм. На його думку, головною перепоною до миру є расизм, оскільки він жорстоко принижує гідність людей, морально розкладає самих расистів й уповільнює прогрес усього людства. Саме тому необхідно встановити єдність людства та забезпечити її відповідними світовими законами та правовими заходами.

Для досягнення миру, на думку Всесвітнього Дому Справедливості, недостатньо лише підписання угод чи протоколів. Воно має бути підкріплене відповідним внутрішнім станом, що підтримується духовним і моральним ставленням, породженим вірою у духовний принцип єдності людства. Цей духовний принцип «слід проголосити в усіх куточках світу, його належить вивчати в школах та постійно пропагувати в кожній країні з метою підготовки органічної зміни суспільного устрою, яку він передбачає»[6].

Майбутнє людства, яке бачить Всесвітній Дім Справедливості, настане після припинення воєн та створення органів міжнародного співробітництва. Кінцева мета розвитку людства простягається далі політичного миру і полягає в об'єднанні всіх народів у єдиній родині, і його прояви вже можна побачити у багатьох міжнародних рухах і подіях, які сприяють встановленню миру в світі.

У вченні бахаї концепція миру розглядається як поступовий процес, що складається з двох основних етапів: Малого миру та Найвеличнішого миру. Малий мир передбачає встановлення миру і стабільності серед націй світу шляхом дипломатичних зусиль і міжнародної співпраці. Він вказує на час, коли війни між націями припиняться і розпочнеться епоха миру та співпраці[48].

Найвеличніший мир є ширшою концепцією. Це остаточна стадія людського розвитку, яка характеризується духовною та соціальною єдністю всього людства. Він передбачає настання повного та довічного миру на Землі. Це не просто припинення воєн, але і досягнення гармонії в усіх аспектах суспільства, включаючи політику, економіку, релігію та культуру. Найвеличніший мир має на меті не тільки припинення збройних конфліктів, але і вирішення суспільних проблем, які можуть їм сприяти. Він охоплює більший спектр цілей, включаючи глибоку трансформацію суспільства в духовному та соціальному плані[69].

Як приклад встановлення єдності людства можна розглядати досвід співтовариства бахаї, у складі якого є представники різних націй і культур, віросповідань, людей, зайнятих у різноманітних ініціативах, пов'язаних з духовними, соціальними та економічними потребами народів різних країн. «Цей єдиний соціальний організм, який відображає розмаїття людської родини, діє у відповідності з загальноприйнятими консультативними принципами і однаково високо шанує всі прояви божественного наставництва у людській історії»[6].

У 2019 році Всесвітній Дім Справедливості у зверненні до бахаї світу знову нагадав про мир не просто як відсутність збройних конфліктів, а як про колективний стан буття, який виявляє єдність. Форум та Саміт тисячоліття та домовленості щодо

Цілей розвитку він описує як «ознаки широкомасштабного, поступового, але невпинного зростання світової свідомості з боку народів землі та їхнього потягу до всесвітнього миру, солідарності, співпраці, співчуття та рівноправності»[71] попри жахливі конфлікти, що все ще тривають. Початок нинішнього століття приніс нові виклики, тим не менш Всесвітній Дім Справедливості підтверджує, що єднання людства не може спинити жодна людська сила. Щоб наблизити його, необхідно переосмислити широкий спектр відносин як між націями, так і всередині них, у світлі того, що все людство — це єдиний народ. Такого бачення спільної ідентичності та загальної мети бракує багатьом народам, які втягуються в ідеології конкуренції та боротьбу за владу.

«Сприяти єдності, гармонізуючи різномірні елементи, і плекати в кожному серці безкорисливу любов до людства — це завдання релігії. Перед релігійними лідерами відкриті величезні можливості культивувати братерство та злагоду, але ті самі лідери також можуть підбурювати до насильства, користуючись своїм впливом, щоб розпалювати вогонь фанатизму й упередженості»[71].

Всесвітній Дім Справедливості описує відповідальність вірян бахаї у сприянні процесу встановлення миру та їх участь у діяльність тих сил, які ведуть людство до єдності. Перш ніж настане всесвітній мир, він має бути встановлений між окремими людьми, і віряни бахаї вчаться плекати громади, де панує справжня любов, духовна спільність і тривкі узи, громади, які відкриті для всіх, хто хоче зробити свій внесок у процвітання громади.

Бахаї «запрошують на свої молитовні зустрічі послідовників усіх віровчень і тих, хто не сповідує жодної релігії. Молодь, що вирізняється своєю відданістю суспільству, заснованому на мирі та справедливості, залучає своїх однолітків та однодумців до роботи з розбудови громад на цьому принципі. В інституті Місцевих Духовних Зборів є духовна влада й адміністративна спроможність керувати служінням, вирішувати конфлікти та будувати єдність; виборчий процес, за

допомогою якого формуються Збори, сам по собі є вираженням миру, на відміну від жорстокості й навіть насильства, які часто супроводжують вибори в широкому суспільстві. У всіх цих аспектах відкритої громади, громади, що зростає, закладено фундаментальне визнання того, що всі люди є дітьми одного Творця»[71].

Усвідомлення єдності людства у вченні бахаї є цінністю, яка має духовну природу. Воно ґрунтується, перш за все, на тому, що всі люди як створіння Божі мають однакове походження. Бахаулла говорить, що всі люди були створені з одного пороку, щоб жоден не звеличувався над іншим. Тому всім належить бути єдиними, «наче одна душа, ходити єдиними стопами, їсти єдиним ротом та мешкати в єдинім краю»[4]. Таке спільне походження означає відсутність будь-якої переваги однієї людини над іншою за расою, кольором шкіри чи походженням.

Кожній людській істоті Бог дарував наділену розумом душу, яка не має статі чи національності і не належить ні до якої нації чи соціального класу. Душа не має жодних фізичних характеристик. Вона має особливу здатність пізнавати і любити Бога, що є джерелом життєдайної сили. Душа може проявляти ознаки й властивості Бога[16], які також називаються чеснотами або духовними якостями.

У вченні бахаї зазначається, що духовну істину про єдність людства визнають науки, як наприклад, антропологія, фізіологія і психологія[6]. Науки підтверджують існування лише одного людського виду, і фізичні відмінності між людьми розглядаються як поверхневі варіації, а не як суттєві розмежування.

Усі розбіжності та нерівності, засновані на національному походженні, статі чи соціальній приналежності, створені самими людьми. Так само, як самі люди створили ці розбіжності, вони повинні їх узгодити, спираючись на принцип єдності людства.

Усі людські істоти є слугами єдиного Бога, усі занурені в море Його милосердя. Оскільки Бог є добрим творцем й обдаровує благами усіх, люди повинні жити в єдності, любові та рівності, відкидаючи упередження та ненависть[28].

Смисл єдності людства також полягає в тому, що усі люди отримали від Бога однакові здібності, попри розбіжності у кольорі шкіри тощо. Будь-які теорії переваги однієї раси над іншими породжені невігласами. Людство завжди було єдиним видом, який жив на землі, а розбіжності породжені самими людьми через забобони та упередження[56].

Різниця в етнічному походженні, мові та традиціях, мисленні та звичках часто є причиною розбрату та ворожнечі. У сучасному світі конфлікти та навіть війни, що виникають внаслідок розбіжностей расового характеру, релігії чи політичних поглядів тощо, все ще мучать світ. Але вчення бахаї доводить, що це не обов'язково має бути неминучим сценарієм.

Візьмемо, наприклад, природу. Саме різноманітність природи робить світ багатим і прекрасним. Сад із барвистими квітами та різноманітними рослинами більш привабливий, ніж сад лише з одним видом квітів. Те саме стосується і людей. Саме різноманітність культур різних народів додає шарму людському життю. Різноманітність є ознакою досконалості в Божому творінні.

Абдул-Баха порівняв людство з квітами, щоб продемонструвати красу та єдність у різноманітності: «Насправді всі є членами однієї людської родини — дітьми одного Небесного Отця. Людство можна порівняти з різноманітними квітами одного саду. У різноманітті існує єдність. Кожна квітка відтіняє та підсилює красу іншої»[49]. Вони мають різну форму та колір, їх освіжають води з одного джерела, овиває один вітерець та зігрівають промені одного сонця[34].

Ще один аспект єдності — єдність між релігіями та тими, хто їх сповідує. Усі великі релігії походять від одного Божественного джерела. Їх засновують Пророки, або як ще бахаї їх називають — Богоявлення, які походять від єдиного Бога. Релігії відповідають потребам місця і часу, коли вони були виявлені. По суті, існує єдина незмінна Божа релігія, яка розкривається поступово.

Вчення бахаї також вводить поняття прогресивного одкровення від Бога людям, яке передається через Богоявлення. Їх можна порівняти з бездоганними дзеркалами, які відбивають світло Бога людству в усій його повноті.

Зараз багато конфліктів у світі розпалюються розбіжностями на релігійному ґрунті. У вченні бахаї стверджується, що релігія існує для того, щоб захищати інтереси всього людства, зміцнювати єдність та поширювати дух братерства між людьми[10]. Бахаулла закликав спілкуватися з послідовниками різних релігій у дусі дружелюбності й братерства[45], і це для бахаї — один із шляхів досягнення єдності людства.

Усі релігії походять з одного джерела і є променями одного світла. Причина відмінностей між ними полягає в різних потребах часів, у які вони з'явилися[44]. Існує єдина Божа віра, вічна в минулому та вічна у майбутньому.

Бахаулла звертався з посланнями до усіх царів — його сучасників, які були послідовниками різних релігій. До прикладу, у зверненні до Насреддин шаха Персії, надісланому у 1870 році, він закликав його виявляти доброту до своїх підданих, вершити правосуддя, не робити різниці між різними релігіями та однаково ставитися до євреїв, християн, мусульман та зороастрійців[25].

У посланнях до послідовників зороастризму, відомих під назвою «Скинія єдності» Бахаулла називав Зороастра духом чистоти, наголошував, що всі релігії походять з одного божественного джерела та закликав до єдності зороастрійців, мусульман, християн та послідовників інших релігій[46].

Бахаулла писав листи і до християнського духовенства свого часу, включаючи Папу Пія IX[47]. Він закликав їх відкинути церковні догми, які розділяють людей, і прийняти заклик до єдності людства та встановлення загального миру.

У своєму зверненні до християн під назвою «Свята Скрижаль» (Лаух-і-Акдас), яка також відома як «Скрижаль до християн»[45], Бахаулла закликає християн вийти за межі догматичного тлумачення та визнати нове одкровення як здійснення

пророцтв їх віри, закликаючи до єдності, духовного оновлення та побудови Царства Божого.

Багато вірян різних віросповідань — чи то християн, мусульман, євреїв, чи зороастрійців — прийняли послання Бахаулли. Завдяки його вченню представники різних націй, наприклад, курди, араби, перси та турки, змогли подолати расові упередження, об'єднатися та перебувати у згоді та єдності[35].

Бахаулла стверджує, що в минулому любов до власної країни вважалася складовою віри в Бога. Проте зараз не той має гордитися, хто любить свою країну, а той, хто любить увесь світ[45]. Ці слова стерли будь-які сліди обмежень та заборон на єднання людей зі святої Книги Божої.

Жодна людина не повинна вважати, що нація, до якої вона належить, є вищою за інші, що часто стає причиною суперництва, розбіжностей, конфліктів і навіть воєн. Любов до всього світу не виключає любові до власної країни. Проте, націоналізм у крайніх своїх проявах має поступитися любові до людства як єдиного цілого[15].

Із розвитком цивілізації люди поступово об'єднувалися у сім'ї, племена, міста-держави, країни. Згідно з вченням бахаї, наступна стадія розвитку людського суспільства — настання глобальної єдності, що знаменує собою вершину розвитку людської цивілізації.

Лише зараз ми можемо побачити планету Земля в єдиній перспективі з усім розмаїттям її мешканців[6]. Лише зараз єдність людства є можливою та досяжною завдяки численним засобам зв'язку між континентами, і вони практично злилися в один континент. Люди стають все більше взаємозалежними, народи та нації поєднані політичними зв'язками, торгівлею, промисловістю, сільським господарством та освітою. Завдяки цим зв'язкам єдність усього людства може бути досягнута.

Згідно з вченням бахаї, недостатньо простого визнання людьми своєї цілісності. Цей принцип єдності людства вимагає таких органічних змін у структурі суспільства, яких ще досі не було. Він докорінно змінить та демілітаризує увесь світ,

який стане органічно об'єднаним в усіх сферах свого життя: політиці, духовних прагненнях, торгівлі та фінансах, писемності та мові.

Принцип єдності людства має своє вираження в різноманітних аспектах життя громади бахаї. Наприклад, свято дев'ятнадцятого дня з його релігійними, адміністративними та соціальними складовими, через процес наради з громадою, пов'язує окрему людину з колективними процесами, за допомогою яких будується або відновлюється суспільство[38].

Як засіб прийняття рішень нарада бахаї об'єднує різні індивідуальні точки зору в дусі колективного пошуку, щоб виявити істину в її повноті в будь-якій ситуації. Середовище наради створюється в атмосфері взаємної довіри та поваги з боку учасників, незалежно від їхнього віку та досвіду. У справжній нараді немає окремих лідерів та домінування приватних інтересів, оскільки справжнім об'єктом обговорення є благополуччя кожного. Завдяки відкритому обговоренню люди можуть легше дійти згоди щодо істинної природи будь-якої проблеми, бажаного рішення та підходу до його досягнення. Тому в канонічних текстах бахаї стверджується, що «сяюча іскра істини виникає лише після зіткнення різних думок»[30]. У повній та відвертій колегіальній нараді, яка, проте, є ввічливою за тоном та духом, люди доходять згоди, об'єднуються навколо істини. Таким чином, нарада — це процес колективної трансформації, що перетворює індивідуальні уявлення та сприйняття на спільне надбання всіх.

Інтелектуальна динаміка досягнення згоди має глибокий соціальний вплив у громадах бахаї. Процес наради формує у людей розуміння суспільних завдань та сприяє їхній участі у ширших суспільних справах, оскільки розвиває навички, необхідні для участі у вирішенні соціальних проблем. Більше того, оскільки кожна місцева громада бахаї розглядає себе як частину світового ладу Бахаулли та застосовує до місцевої ситуації універсальні етичні та соціальні принципи, робота всіх громад легко взаємопов'язується, тим самим розвиваючи колективну здатність вирішувати проблеми, що виходять і за межі місцевого рівня.

Інший принцип, участь усіх, передбачає, що кожна людина, незалежно від віку, соціального становища, освіти чи сімейного положення, має право зробити свій

внесок у розвиток громади, а громада, зі свого боку, зобов'язана створювати можливості для окремих осіб. Це також означає, що кожна людина має духовний та моральний обов'язок служити громаді, оскільки духовна сила будь-якої громади вимірюється широтою участі у вірян у служінні громаді.

Ще один аспект моделі єдності бахаї та цілісності людських стосунків — це її глобальна інтеграція. Організаційна та духовна єдність досягається структурно та цілеспрямовано, оскільки скрізь у світі, на місцевому, національному та міжнародному рівнях громади бахаї взаємопов'язані інституції її соціального укладу функціонують відповідно до схожих між собою практик, керуються одним і тим самим набором процедур та приймають і передають рішення через подібні канали. Як і кожна клітина та орган людського тіла, кожна інституція бахаї сама по собі є основним планом цілісного порядку. Ця єдність структури та гармонія функцій у соціальних інституціях бахаї одночасно уможлиблює та визначає нові види колективних дій. Від місцевого через регіональний та національний до глобального рівнів організації відбувається передача, накопичення та реорганізація енергії, що створює дедалі потужнішу моральну силу для єдності, яка прагне знайти більше соціальне вираження, тоді як від глобальних інституцій бахаї надходить координувальне бачення, натхненне керівництво та детальні плани.

Бахаулла передбачив перебудову усього людського суспільства та формування його структур, заснованих на принципі колегіальності та наради, що зведе до мінімуму конфлікти інтересів на всіх рівнях життя суспільства. Паралельно зі зведенням цих структур має все глибше засвоюватися усвідомлення людьми своєї єдності як плодів одного дерева та листя однієї гілки.

Зараз завершується пора юності людства, і воно наближається до своєї зрілості. Людство вступило в період потрясінь, які можна порівняти з буремними подіями в житті молодої людини. У цей час людині властива гарячковість та імпульсивність, але поступово їм на зміну приходить мудрість. Коли людство подорослішає, воно досягне такої досконалості, здобуде такі сили та якості, настільки трансформує стосунки між окремими людьми, що це сприятиме його

майбутньому процвітання. Тоді «проявляться скриті можливості, властиві людині, і розкриється повна міра її призначення на землі та внутрішня досконалість її сутності»[43].

Людство здатне подолати свої розбіжності, отримуючи підтримку з колективного божественного центру[28], з допомогою Святого Духу. Мир між людьми — це не просто відсутність збройних конфліктів. Це такий стан буття, який виявляє єдність[7].

Як і вчення про ноосферу, що передбачає об'єднання людства як нової геологічної сили чи мислячого пласта, бахаї стверджують, що світ стає «однією країною», а людство — єдиним цілим. У канонічних текстах бахаї (писаннях Баба, Бахаулли та Абдул-Баха) немає згадки про поняття ноосфери, оскільки вони були написані раніше, ніж Володимир Вернадський та П'єр Тейяр де Шарден популяризували це поняття, проте ідеї, закладені в концепцію ноосфери, мають глибокі паралелі з основними принципами віри бахаї.

Ідея планетизації людства П. Тейяра де Шардена використовується у зверненні Всесвітнього Дому Справедливості «Обітниця миру в усьому світі» (1985): «Мир в усьому світі не тільки можливий, але й неминучий. Це наступний етап еволюції нашої планети, названий одним великим мислителем, «планетизацією людства»»[6].

У підбірці есеїв, написаних у відповідь на документ бахаї «Хто пише майбутнє?»[40], бразильський теолог та письменник Леонардо Бофф пише: «Ми швидко рухаємося до єдиного всесвітнього суспільства — першого об'єданого людства. Ми всі прибуваємо туди з тривалого вигнання, де залишалися ізольованими в регіональних культурах на кордонах національних держав. Ми повільно повертаємося до нашого спільного дому, Землі, і відкриваємо себе як частину людської родини. Але це явище, яке П'єр Тейяр де Шарден розглядав як появу ноосфери (один розум і одне серце, об'єдані в різноманітності), все ще має

увійти в людську свідомість. Щоб досягти цього, ми повинні подолати поточну цивілізаційну парадигму — парадигму, яка атомізує, розділяє та протиставляє — і прийняти нову, що походить з квантової фізики, з нової біології, з космології, з екології — одним словом, з наук про Землю — здатну пов'язувати, включати та складати все з усім іншим. Але ця нова парадигма може стати гегемонічною лише тоді, коли стара парадигма та інституції, що її підтримують, будуть демонтовані. Тоді ми вперше станемо свідками колективного управління Землею та соціального адміністрування потреб народів, що населяють Землю»[68].

1.3. Висновки до розділу 1

У першому розділі досліджено історичні передумови та специфіку становлення двох моделей планетарної єдності — природничо-філософської концепції ноосфери та ідеї єдності у вченні віри бахаї.

Поява обох концепцій стала відповіддю на конкретні історичні виклики. Вчення бахаї виникло в середині XIX століття Персії на тлі занепаду суспільного життя та гострого міжрелігійного розбрату. Концепція ноосфери формувалася у 1920–1940-х роках як рефлексія на глобальні катастрофи Першої та Другої світових війн, розвиток індустріального суспільства та сплеск наукового знання.

П. Тейяр де Шарден, спираючись на еволюційну теорію, обґрунтував виникнення ноосфери як цілісного надорганізму людства. Біогеохімічний вимір за В. Вернадським продемонстрував, що в XX столітті вільна наукова думка перетворилася на потужну геологічну силу.

У вченні бахаї ідея єдності людства є не просто моральним прагненням, а стирижнем навколо якого обертається все вчення Бахаулли та його наріжним каменем.

Розділ 2. Порівняльний аналіз концепції ноосфери та ідеї єдності

В українській філософії людство дедалі частіше постає як єдине історичне й планетарне ціле. Попри різноманітність культур і народів, воно має спільну історичну долю, а в умовах глобальних викликів потребує нових форм єдності та відповідальності.

Маніфест Вселюдства (2020)[24], створений Сергієм Дацюком та групою інших українських філософів та інтелектуалів, пропонує концепцію єдності людства як ноосферної оболонки, що охоплює всю історію та простір існування людей. Автори визначають Вселюдство як єдине ціле, утворене через час і простір, як ноосферну оболонку, де індивідууми пов'язані спільними ментальними структурами та сутностями. У цій єдиній ноосферній оболонці Будда, Христос, Мухаммед, Заратустра, Лао-цзи та Конфуцій ведуть бесіду з сучасними мислителями. Вселюдство може протистояти кризі самознищення через розмову та осмислення в контексті єдиного, але різноманітного людського роду.

Пошук духовного підґрунтя для такого наукового й філософського погляду на людство як єдине ціле знаходить своє відображення у релігійних системах, зокрема у вченні бахаї, яке пропонує органічну модель людства як «листя однієї гілки», «пальці однієї руки» чи «хвилі одного моря».

Українські дослідники в галузі соціології, політології та історії детально аналізують різницю між об'єктивною глобалізацією та ідеологічним глобалізмом. Вони наголошують, що сучасна цивілізаційна єдність часто є не реальністю, а лише моделлю або цільовим орієнтиром.

Цивілізаційна єдність у її здоровому розумінні — це міжетнічна соціокультурна система (на прикладі Об'єднаної Європи), що базується на фундаментальних ментально-психологічних та ціннісних засадах. Вона найбільш

глибоко проявляється у формах культурно-релігійних традицій та етичних нормах[14].

Сучасні українські філософи Сергій Пролєєв та Вікторія Шамрай[17] пропонують критичний аналіз єдності людства в умовах глобалізації. Вони розглядають глобалізацію як логічне завершення проєкту модерну, що водночас знаменує перехід цивілізації до стану «сингулярності».

Одним із головних наслідків глобалізації стала остаточна відмова від самодостатності. У сучасному світі жоден локальний соціум не може існувати поза світовою спільнотою; навіть наймогутніші нації втратили здатність до повної самодостатності. Це створює об'єктивну залежність усіх частин людства одна від одної.

Автори припускають, що традиційні зв'язки у формі націй чи класів слабшають, а на зміну їм приходить єдність через технологічну мережевість. Це не моральна єдність, а функціональна: людство стає єдиним цілим через спільні потоки інформації та миттєві реакції. Саме тому важливо розглянути морально-духовний компонент, якого не вистачає сучасній філософії, що і є предметом нашого дослідження.

За Пролєєвим та Шамрай, стан сингулярності — це стан окремішності індивіда в глобальному полі, де віртуальні спільноти не завжди породжують правдиві спільноти. Це ставить питання про умови можливості існувати разом, але без примусової єдності, що є критично важливим для збереження різноманітності людства.

Протиріччя науково-технічної революції призвели до того, що людство опинилося перед загрозою самознищення. У працях українських учених підкреслюється, що ноосфера поки що стала лише однобічним втіленням раціонального знання, у якому відсутні моральні та людські цінності. І наше трагічне сьогодення, затьмарене війнами та екологічними кризами, є прямим свідченням цього дисбалансу[20]. Тому дослідження концепцій, що пропонують

синтез наукового поступу та етичної трансформації, є критично необхідним для формування життєздатної моделі майбутнього.

Попри наявність ґрунтовних праць з окремих аспектів ноосферології та релігійної філософії, проблема системного синтезу природничо-наукового підходу Вернадського та де Шардена з певною духовною моделлю залишається не висвітленою. Це підтверджує доцільність обраного напрямку магістерського дослідження.

Розгляд ноосфери як суто природничо-наукової категорії залишає відкритим питання про ціннісно-етичні регулятори, здатні спрямувати геологічну силу людського розуму в конструктивне русло. У цьому контексті особливої актуальності набуває зіставлення наукових ідей з вченням бахаї. Воно пропонує необхідний духовний фундамент для цього процесу — принцип всеохопної єдності людства.

Перетин концепції ноосфери з принципами єдності бахаї являє собою потенційну міждисциплінарну дослідницьку галузь, що поєднує наукову філософію та релігієзнавство. Такий синтез дозволяє вийти за межі функціонального об'єднання через технології та мережі, переходячи до розбудови свідомої планетарної спільноти, що ґрунтується на гармонії наукового знання та універсальних моральних принципів.

2.1. Структурно-онтологічні виміри

Концепція ноосфери зароджувалася та розвивалася у найбільш бурхливу віху історії людства, у період між двома світовими війнами. Момент, коли на початку 20-х років ХХ століття троє учених зустрілися в Парижі, припав на затухання страшної епідемії грипу, яка розгорнулася одразу після закінчення Першої світової війни. Найбільш значимі публікації Вернадського та де Шардена про ноосферу вийшли під час та одразу після завершення Другої світової війни, яка була ще більш руйнівною, ніж перша[67].

Обидва учені говорили про неминучий перехідний період становлення ноосфери з біосфери[62]. Де Шарден припускав, що у момент остаточного злиття ноосфери відбудеться тремтіння, навіть певні апокаліптичні події. Вернадський говорив про запеклу боротьбу протягом поколінь, а також про те, що ноосфера народиться «у бурі й грозі», подібно до того, як дитина народжується в муках.

І Вернадський, і де Шарден пережили першу і другу світові війни. Де Шарден служив у війську. Він описав свій досвід участі у війні як «зустріч з абсолютим». Будучи на фронті, він написав більшість своїх есе, які потім лягли в основу головної праці його життя — книзі «Феномен людини».

У своїй праці «Декілька слів про ноосферу» В.І. Вернадський трактує Другу світову війну, що тривала з 1939 року в Європі та з 1931 року на Далекому Сході, та пов'язує її з Першою світовою війною (1914—1918 рр.), утворюючи єдиний історико-природний процес. Ця війна радикально трансформувала його наукове бачення та спонукала до переосмислення природи через призму біогеохімії та уніфікованого аналізу живої та неживої матерії в атомному аспекті[73].

Вернадський випускає цю статтю під час війни, у 1944 році, коли також важко переживає смерть своєї дружини. Тим не менш, у цій статті він оптимістично стверджує, що у час кровопролитної війни світ вступає в епоху ноосфери.

У текстах бахаї також проводиться паралель із «вогнем» конфліктів, який стає необхідним чинником для об'єднання в єдине ціле. Шогі Еффенді наводить приклад Сполучених Штатів Америки та подій, які передували їх об'єднанню[65]. На його думку, лише вогонь громадянської війни міг об'єднати Штати в єдину націю, незважаючи на здавалося б нездолані протиріччя між ними та етнічні відмінності.

Уся кривава історія людства свідчить про те, що лише великі страждання можуть спричинити колосальні зміни, які ведуть до найбільших зрушень в житті людей та кардинальних змін у колективній свідомості. Досвід війн та глобальних

конфліктів можуть спонукати людей переосмислювати свої ідеали та зрештою сприяти зближенню та згуртованості.

Розуміння того, що глобальні потрясіння ХХ століття були не просто випадковими конфліктами, а, за висловом Вернадського, муками народження нової епохи, змушує нас зазирнути глибше в саму природу того об'єкта, що трансформується. Якщо людство проходить через такий болісний процес перетворення, то воно вже не може розглядатися як механічне скупчення націй чи індивідів.

Це підводить нас до необхідності аналізу людства як цілісної біологічної та соціальної системи. Таким чином, від зовнішнього опису історичних зсувів ми переходимо до розгляду органічної моделі суспільства, де кожен елемент виконує свою функцію в межах єдиного планетарного тіла. Центральним елементом обох концепцій є розгляд людства як єдиної органічної сутності.

Бахаулла використовуючи органічну модель, порівнював людський світ з тілом людини, а також з пальцями однієї руки чи світовим деревом з його листям та квітом. Слова, які ми зазвичай використовуємо для позначення людських стосунків, такі як «суспільство» чи «нація», не передають такої ж глибини взаємозв'язку, як поняття з органічного сіту. Єдність людства — це не просто прекрасний, але далекий принцип. Це реальність, яку можна виразити на кожному рівні — від взаємодії між людьми до впорядкування суспільства в цілому. Щоб її зрозуміти краще, також можна розглядати деякі характеристики органічних тіл, наприклад, властиву їм складність чи їхню здатність до стабільності та змін.

Всесвітній Дім Справедливості детальніше розкрив цю аналогію в листі, наголошуючи на співпраці як принципі, що керує функціонуванням цієї системи: «І так само, як життєздатність кожної клітини та кожного органу залежить від здоров'я тіла в цілому, так само процвітання кожної людини, кожної родини, кожного народу має бути втілене у благополуччі всього людського роду»[8].

Ця органічна аналогія також передбачає життєво важливу участь кожної людини у сприянні благополуччю світу. Якщо ми прослідкуємо аналогію, її можна легко помітити в людському тілі, у якому кожна клітина, кожен орган і кожен нерв

відіграють свою особливу роль, і лише коли всі вони виконують свою роботу, тіло може стати здоровим, енергійним і готовим до кожного заклику, який йому адресований. «Жодна клітина, якою б скромною вона не була, не живе окремо від тіла, чи то служачи йому, чи то отримуючи свою частку від нього»[72]. Це стосується і людського організму.

Проте, на цьому перехідному етапі розвитку людської історії організм суспільства вражений хворобами, які є особливо руйнівними. Ці хвороби можна віднести до корупції, матеріалізму, конкуренції, етнічних конфліктів, релігійного фанатизму, несправедливості тощо.

Щоб боротися з хворобами, окремі особи, організації та уряди, як складові частини світу людства, повинні співпрацювати у пошуку ліків. Так само усі органи тіла повинні працювати разом, щоб вилікуватися від хвороби. Однак, доки концепція єдиного органічного суспільства в усій його різноманітності не буде чітко визнана людьми, співпраця між різними народами не може бути остаточно досягнута і ліки від хвороб соціального організму не будуть знайдені.

Розвиваючи метафору людства як людського тіла, Абдул-Баха стверджує, що є різні рівні людської єдності. Звичайною єдністю є та єдність, яку можна порівняти до тіла. Проте довершеною єдністю є та, що нав'язана Святим Духом. Завдяки усвідомленню такої єдності людина в стані пожертвувати всім заради блага іншого[28].

Людство як єдиний організм, подібно до людського тіла, проходить через різні стадії розвитку. У цьому тілі мільйони різноманітних клітин, які виконують різні функції, відіграють свою роль у підтримці здоров'я всього тіла. Ними керує принцип співробітництва, адже різні клітини чи органи тіла не змагаються за ресурси. Навпаки, кожна клітина включена у нескінченний ланцюг життя, віддаючи своє та отримуючи від інших.

Важливою похідною органічної концепції людства є його здатність до росту. Минулий розвиток організму не завжди дозволяє передбачити його майбутнє.

Наприклад, доки на дереві не з'являться плоди, ніщо в минулому дерева не може підказати, що воно раптово перейде у новий стан. Людство в цілому вже пройшло через деякі глибокі органічні фазові переходи. Сільськогосподарська та промислова революції є прикладами цього. Дехто не вважає досягнення єдності людства реалістичним. Проте, воно закладене в його органічній природі і проявиться з часом.

Різні рівні існування на планеті за де Шарденом мають вигляд пластів, і він описує ноосферу як мислячий пласт, який знаходиться над рослинами та тваринами, що входять у біосферу[13], та охоплює їх. Біосфера ж простягається над ґрунтом, водою та повітрям, з яких складається геосфера, та вміщує їх у собі. Ці три сфери доповнюють одна одну: наприклад, життя в біосфері потребує геосфери для виживання (речовини, води та повітря)[77].

Вчення Бахаї описує ієрархію існування — царство мінеральне, царство рослин, тваринне та людське царство — як рівні зростаючої свідомості, духовних здібностей та складності. Кожне вище царство включає властивості нижчих, додаючи нові здібності, такі як сила росту, почуття та свідомий інтелект. Дух та духовні істини проявляються на кожному рівні творіння.

Наприклад, у мінеральному царстві дух виражається через силу зчеплення, у рослинному царстві — через силу росту та розмноження, у тваринному царстві — через силу органів чуття. У людському царстві дух знаходить своє вираження через сили розуму. Володіючи силами рослинного та тваринного царств, люди також мають унікальну здатність уявляти, мислити, розуміти та говорити[39].

Щоб пізнати духовні реалії, людині потрібна допомога духу віри. Без неї вона подібна до дзеркала, яке може бути чистим і відполірованим, проте потрібно, щоб промінь сонця осяяв його[36]. Також Абдул-Баха описує дух віри як силу, яка здатна зробити земну людину небесною і недосконалу людину досконалою.

Понад усіма рівнями існування перебуває безмежна божественна сила, яка освітлює все існування, — це Святий Дух, що є посередником між Богом та Його

творінням. Завдяки силі Святого Духа Богоявлення отримували здатність самотужки протистояти опору мирських сил і ставали учителями людства. Абдул-Баха пояснює, що щоразу, коли Богоявлення з'являється завдяки силі Святого Духа, «світ оновлюється, і закладається новий цикл. Тіло світу людства одягається у нові шати. Це можна порівняти з весною; щоразу, коли вона приходить, світ переходить з одного стану в інший. З настанням весни чорна земля, поля та пустелі стають зеленими та квітучими, і виростають усілякі квіти та запашні трави; дерева отримують нове життя, з'являються нові плоди, і закладається новий цикл»[36].

2.2. Функціонально-етичні механізми

Важливою точкою дотику є уподібнення соціальних та інтелектуальних процесів людства до фізіологічних функцій єдиного організму. П. Тейяр де Шарден описує формування колективного мозку через розвиток технологій, систем зв'язку та соціальних інституцій, які виступають надорганами планетарного надорганізму. Це бачення знаходить своє практичне доповнення у вченні бахаї через принцип колективної наради.

Якщо де Шарден фокусується на «анатомії» — технічному скелеті та нервовій системі глобального суспільства, то бахаї пропонують «фізіологію» цього процесу. Народа в цій системі постає духовною технологією, що дозволяє колективному розуму обробляти інформацію, приймати рішення та трансформувати різноманітність думок у цілісну істину. В обох концепціях підкреслюється, що в такому синтезі індивідуальність не нівелюється, а навпаки — посилюється через зв'язок із цілим.

До настанов бахаї також входить колективний пошук істини, і це допомагає злагодженому функціонуванню ноосфери. Щоб колективний розум функціонував, кожна людина має звільнитися від забобонів та сліпого наслідування минулого, бачити світ «своїми очима, а не очима ближнього свого»[4]. Це дозволяє суспільству базувати рішення на фактах та логіці, а не на маніпуляціях чи фанатизмі.

Ясечкова, Конвіт і Вартяк підтверджують, за Вернадським, роль наукової думки як головного чинника виникнення ноосфери[57] та перетворення біосфери людиною за допомогою розуму. Вони визначають позитивну та переконливу роль розуму та наукового мислення з допомогою прихильників чи критиків цього переконання. Проте, ймовірно, людство ще морально не дозріло до відповідальності за стан природного середовища та гармонійне існування суспільства і природи.

Вернадський усвідомлював можливість зловживання розуму, також підкреслюючи важливість моральності, етики і співпраці людей у збереженні майбутнього людства. Існування розуму як таке не забезпечує його належного використання на користь майбутнього людства.

Концепція нової моральності ноосфери трактує моральність та етику як апеляцію до людської совісті та знання. Природа людських рішень має формуватися творчим підходом у поєднанні з милосердям і любов'ю до інших. При настанні ноосферної ери як фази історичного розвитку спільний інтелект і узгоджена воля людства, разом із новим морально-етичним виміром, здатні гармонізувати взаємодію природи та суспільства. Ноосферна мораль, безперечно, забезпечує поступ людства до добра. Проте, нелегко мотивувати окремих людей жертвувати своїми інтересами заради спільноти.

На відміну від концепції ноосфери, де головним чинником трансформації планети виступає наукова думка та раціональна сила людського розуму, вчення Бахаї розглядає єдність людства насамперед як ціннісну категорію, що має глибоку духовну природу. Це усвідомлення ґрунтується на визнанні онтологічної єдності всіх людей як створінь Божих, що мають спільне походження, що перетворює єдність на етичний обов'язок, який реалізується через усвідомлення спільної сутності.

У цій системі координат справжнім суб'єктом єднання постає не лише інтелект, а людська душа. Згідно з одкровенням Бахаї, кожна людська істота наділена розумною душею, яка не має статі, національності чи приналежності до

певної нації чи соціального класу. Через прояв духовних якостей та чеснот, таких як справедливість, любов та милосердя тощо, людина стає активним агентом побудови планетарної спільноти, де розум слугує інструментом для втілення прагнень душі.

Важливою відмінністю є те, що раціональне знання само по собі не здатне забезпечити сталий рух людства до добра без належного морального фундаменту. Абдул-Баха зазначає, що звичайна єдність, заснована на матеріальних інтересах, є недостатньою для справжньої трансформації. Досконалою єдністю є та, що нав'язана Святим Духом, який виступає колективним божественним центром і підтримкою для всього людського роду[28]. Лише такий рівень усвідомлення, що виходить за межі суто логічних конструкцій, наділяє людину здатністю до самопожертви заради блага іншого. Таким чином, духовний принцип бахаї доповнює ноосферний розум, перетворюючи геологічну силу людської діяльності на свідомий акт служіння загальному благополуччю.

Проте рух до планетарної зрілості, про яку йшлося вище, часто викликає побоювання щодо втрати ідентичності в межах єдиної системи. Чи означає перехід до ноосфери або встановлення світової єдності повну уніфікацію людства? Аналіз обох концепцій свідчить про зворотне. Найвища точка еволюції передбачає не стирання відмінностей, а їхню гармонійну інтеграцію. Це дозволяє нам зосередити увагу на фундаментальному принципі єдності у розмаїтті, який є необхідною умовою життєздатності нової планетарної свідомості.

У вступі до англomовного видання книги П. Тейяра де Шардена «Феномен людини» Джуліан Гакслі похвалив Тейяра за те, що він запропонував «потрійний синтез матеріального та фізичного світу зі світом розуму та духу, минулого з майбутнім, різноманітності з єдністю». Він стверджував, що сформується планетарна «монокультура», але якимось чином люди не втратять своєї особистої ідентичності та індивідуальності[52].

Концепція ноосфери та ідея єдності у вченні бахаї виключають одноманітність. Тейяр підкреслював, що в процесі синтезу люди не втрачають своєї особистої ідентичності.

Абдул-Баха порівнює людство з квітами в саду, де різноманітність кольорів і форм лише підкреслює і підсилює спільну красу. Розмаїття культур і традицій у текстах бахаї визначається як ознака досконалості Божого творіння.

2.3. Еволюційна динаміка та телеологічні вектори розвитку

Визнання людства єдиним організмом, де благо однієї частини невіддільне від добробуту цілого, ставить питання про напрямок розвитку цього організму. Органічна система за своєю природою не є статичною. Вона підпорядкована законам росту та вдосконалення. Якщо вчення бахаї та концепція ноосфери погоджуються у визначенні людства як цілісної одиниці, то наступним логічним кроком може бути з'ясування того, на якій стадії розвитку перебуває цей планетарний організм. Це відкриває шлях до дослідження еволюційного вектора, що веде цивілізацію від стадії колективного дитинства до точки зрілості.

Вернадський і де Шарден бачили шлях від геосфери через біосферу до ноосфери. У бахаї цей шлях пролягає від сім'ї та племені до націй і, нарешті, до глобальної єдності.

Для Вернадського перехід до ноосфери є стихійним природним процесом. За Шогі Еффенді, встановлення єдності людства є досягненням останньої стадії еволюції, яка швидко наближається, і лише сила від Бога, сила Царства Божого, може досягти успіху в її становленні. Ця еволюція починалася з сімейного життя, далі набувала племінної солідарності, виникнення міста-держави, і нарешті призвела до створення незалежних націй[66].

Вернадський виділяв 12 умов формування ноосфери, серед яких: посилення зв'язків між усіма державами світу; рівність усіх людей, незалежно від рас і релігій; виключення війн з життя суспільства, створення єдиної системи зв'язку та ліквідація злиднів[73]. Ці ж цілі є центральними у вченні бахаї щодо встановлення Малого миру та Найвеличнішого миру, тобто, глобальної духовної цивілізації.

Вчення бахаї розглядає людську історію як прогресивний процес зрілості до повноліття людства, що корелює з ідеєю еволюційного переходу від біосфери до ноосфери як вищої стадії розвитку планети. Хоча вчення бахаї робить більший акцент на духовному перетворенні людини як передумові світової єдності, обидві системи поглядів бачать майбутнє людства як цілісний, свідомо керований організм на планетарному рівні.

Важливо зазначити, що у філософії П'єра Тейяра де Шардена гомінізація[51] — це не просто біологічний процес. Він розглядав її як «стрибок свідомості», коли життя навчилося усвідомлювати саме себе. Згідно з цією концепцією, спершу відбувається біологічна гомінізація, тобто, формування тіла, потім — колективна гомінізація, тобто об'єднання людей у суспільство. Фінал — це ноогенез, тобто перехід у ноосферу, де людство стає єдиним духовним і інтелектуальним цілим.

У вченні бахаї цей процес описується як вихід людства зі стану дитинства та перехід до стадії зрілості, що фактично є духовною та соціальною завершальною фазою гомінізації на планетарному рівні. Згідно з ученням бахаї, біологічна гомінізація є лише фундаментом, а справжнє олюднення суспільства вимагає розвитку специфічних духовних якостей, які перетворюють розрізнені групи людей на єдиний планетарний організм. Бахаї вважають, що людина має вийти за межі ідентифікації лише зі своєю нацією, расою чи релігією і вважати людство однією сім'єю, де благо частини залежить від блага цілого.

На думку Ле Руа та де Шардена, біологічна еволюція людини на даний момент себе вичерпала, і надалі відбуватиметься еволюція в духовній сфері. Вчення бахаї розглядає нинішній період як пору юності, що переходить у зрілість. Це перегукується з ідеєю Тейяра про «фазу планетизації» та перехід еволюції у якісно нову фазу.

Спільною для обох підходів є визначення сили, що здійснює це об'єднання. Тейяр де Шарден називає її «радіальною енергією» або любов'ю, вважаючи її внутрішньою енергією матерії, що веде до згущення свідомості. Любов тут виступає

фундаментальним чинником космічного будівництва. Аналогічно, у текстах бахаї «світло єдності» визначається як головний рушій, що здатний осяяти всю землю та забезпечити справжнє згуртування людського роду[44].

Спорідненість концепцій проявляється у їхній телеології — спрямованості до кінцевої мети. Для де Шардена еволюція прямує до Точки Омега — стану максимальної концентрації свідомості та абсолютної єдності, де ноосфера з'єднується з Божественним центром. Це еволюційний фінал, у якому людство стає духовно наповненою одиницею Всесвіту.

У вченні бахаї цей стан відповідає концепції Найвеличнішого миру. Це не просто період без війн, а встановлення всесвітньої духовно-матеріальної цивілізації, що знаменує повноліття людського роду. Обидві системи розглядають цей етап як неминучий результат еволюційного або Божественного плану, де сучасна глобалізація є лише перехідною фазою до вищого рівня організації.

Глибока спорідненість між концепцією ноосфери та духовною доктриною бахаї виявляється через спільне бачення людства як цілісної системи, що перебуває в процесі неминучої глобальної трансформації. Попри різні вихідні точки, обидві системи збігаються у своїх фундаментальних висновках щодо майбутнього.

Розгляд ноосфери як суто природничо-наукової категорії залишає відкритим питання про ціннісно-етичні регулятори, здатні спрямувати геологічну силу людського розуму в конструктивне русло.

Перетин концепції ноосфери з принципами єдності бахаї являє собою потенційну міждисциплінарну дослідницьку галузь, що поєднує наукову філософію та релігієзнавство. Такий синтез дозволяє вийти за межі функціонального об'єднання через технології та мережі, переходячи до розбудови свідомої планетарної спільноти, що ґрунтується на гармонії наукового знання та універсальних моральних принципів.

2.4. Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено компаративний аналіз природничо-філософської концепції ноосфери та ідеї єдності у вченні бахаї. Обидві системи розглядають глобалізацію як закономірний еволюційний рух людства до стану своєї зрілої інтеграції. Головна тотожність полягає в розумінні людського роду як єдиного взаємопов'язаного організму.

Водночас виявлено суттєві розбіжності у визначенні рушійних сил цього процесу. В концепції ноосфери (зокрема за В. Вернадським) головним чинником трансформації біосфери виступає раціональна людська діяльність, праця та вільна наукова думка. У вченні бахаї рух до єдності людства зумовлений божественним одкровенням. Ноосферна модель тяжіє до функціонального пояснення мережевих зв'язків колективного мозку. Вчення бахаї наголошує на духовній єдності людей, що базується на визнанні природи людської душі.

Розділ 3. Модель синтезу

3.1. Людина як свідомий чинник планетарної трансформації

Пропонуємо модель синтезу концепції ноосфери та вчення бахаї про єдність людства. Вони можуть бути синтезовані в цілісну модель духовно-інтелектуальної еволюції людства, у якій ключовим елементом стає зміна ролі людини в еволюційному процесі. У попередніх геологічних епохах розвиток життя відбувався переважно стихійно, на противагу чому формування ноосфери знаменує перехід до свідомої еволюції.

Синтез ідей Володимира Вернадського, П'єра Тейяра де Шардена та вчення бахаї дозволяє сформувати тривимірне бачення цієї трансформації на геологічному, психічному та духовному рівні.

По-перше, наукова думка людини за Вернадським стає головною силою, що змінює вигляд планети. Людина належить до біосфери та виступає як упорядник біосфери, проте сама по собі наукова думка потребує етичного спрямування, щоб не стати руйнівною.

По-друге, відповідно до бачення де Шардена, еволюція зміщується з площини біологічних змін у площину психіки та духу, а кожна людина стає точковим центром самосвідомості завдяки рефлексії. Це згущення свідомості веде до неминучого об'єднання людства в єдину мислячу оболонку.

По-третє, вчення бахаї доповнює ці підходи ідеєю про те, що людина — це передусім духовна істота, чия здатність до пізнання та внесення вкладу у покращення людства є головним рушієм прогресу, і свідомий чинник тут проявляється через служіння. Людство досягає свого повноліття лише тоді, коли робить усвідомлений моральний вибір та докладає свідомих зусиль заради встановлення своєї цілісності та згуртованості.

Людина в цій моделі перестає бути лише пасивним спостерігачем чи стихійним продуктом середовища та еволюції і стає співавтором планетарного розвитку. Формування ноосфери як органічного цілого та планетарної єдності

неможливе без активного розкриття духовного та фізичного потенціалу кожної особистості, що живе на планеті Земля.

Ідея єдності людства перетворюється з абстрактного ідеалу на конкретне еволюційне завдання, у якому розвиток технологій та зв'язку є лише суміжним процесом справжнього синтезу, що досягається через поєднання наукових знань про світ із духовним усвідомленням взаємозалежності всіх живих істот.

3.2. Шляхи реалізації ноосфери

Одним із центральних стовпів моделі синтезу є принцип гармонії науки та релігії, що стає практичною необхідністю для виживання цивілізації. Синтетична модель розглядає науку та релігію як дві взаємодоповнювальні системи пізнання, кожна з яких відповідає за свій аспект формування єдиного людства.

Наукове знання, згідно з В. Вернадським, є рушійною силою перетворення біосфери. Завдяки цій силі воно отримує здатність керувати енергією, ресурсами та інформаційними потоками. Проте, коли науковий пошук відірваний від етичних цінностей, він стає інструментом егоїзму, наживи або руйнування.

Яскравим є приклад сучасних цифрових мереж. Вони реалізують матеріальну інфраструктуру ноосфери. Інформація поширюється надзвичайно швидко, стираються кордони комунікації. Але ці самі мережі можна використати і для взаєморозуміння, і для поляризації та розповсюдження дезінформації, мови ворожнечі і маніпуляцій. Технологічне єднання тут надто випереджає етичне. Саме в цьому розриві відкривається роль принципу, без якого інтеграція залишається зовнішньою і нестійкою.

У вченні бахаї релігія розглядається як джерело етичних принципів та соціальної єдності, що дає розуміння цілісності людського роду та його моральних обмежень, без якого наукова могутність ноосфери ризикує перетворитися на інструмент домінування або екологічної катастрофи. Критики ноосферних уявлень вважають, що надія на науку як механізм справедливого розподілу багатств є утопічною, оскільки економічне зростання не гарантує ані справедливості, ані гармонійного узгодження інтересів.

У моделі синтезу гармонія між цими двома сферами створює стійку платформу для розвитку. Релігія запобігає перетворенню ноосфери на холодну, механічну систему раціонального знання, де людина є лише гвинтиком.

Науковий підхід, що є основою ноосфери, в свою чергу, вимагає раціональності та перевірки знань. Він дозволяє очистити духовне життя від забобонів, роблячи релігію динамічною та сумісною з прогресом.

Ноосфера — це стан планети, де геологічна сила людського розуму, реалізована через науку, повністю усвідомлюється через стан єдності людства завдяки релігії. Лише за умови їхньої рівноваги людство здатне подолати сучасні глобальні кризи. Таким чином, гармонія науки та релігії є операційною системою зрілої ноосфери. Така система дозволяє спрямувати інтелектуальний потенціал планети на будівництво процвітаючої та гармонійної цивілізації.

Якщо ми визнаємо, що наука може бути використана на шкоду, нам потрібен механізм гармонізації прийняття рішень. У моделі синтезу таким механізмом виступає принцип колективної наради бахаї. П. Тейяр де Шарден писав про згущення свідомості на поверхні планети, а в нашій моделі це згущення відбувається не просторово, а через нараду.

Завдяки відсутності диктату однієї думки, у нараді істина не належить нікому особисто, що мінімізує ризик використання знань в інтересах окремих груп чи ідеологій. Якщо рішення веде до роз'єднання, воно визнається таким, що суперечить духу єдності людства. Крім того, вчення бахаї переорієнтовує мету використання знань з панування над природою чи людьми на служіння інтересам всього людства.

Колективний розум ноосфери — це не просто сума комп'ютерів чи вчених. Він оживлюється процесом наради, через який реалізується новий рівень єдності свідомостей, про який говорив де Шарден. Інституційний механізм наради також допомагає перетворити потенційно небезпечну геологічну силу науки на свідому силу будівництва планетарної цивілізації.

3.3. Органічна цілісність та бачення майбутньої цивілізації

У моделі синтезу уявлення про органічну цілісність пояснює, як теоретична ідея про ноосферу перетворюється на конкретну соціальну та організаційну структуру, будучи логічним продовженням ідеї В. Вернадського про людство як єдине ціле у біосфері та ідеї де Шардена про планетарний надорганізм.

Модель синтезу припускає, що ноосфера є етапом, на якому стихійна, зумовлена спільними потребами біологічна єдність людства стає предметом чіткого усвідомлення і планетарної координації. У вченні бахаї цей процес переходить від вимушеного об'єднання до добровільної єдності. Світова спільнота не тільки реагує на кризу, а й може свідомо вибудовувати свої взаємини на основі духовних принципів.

П. Тейяр де Шарден бачив у ноосфері анатомію майбутнього людства. Вчення бахаї пропонує бачення його соціального устрою, заснованого на принципах єдності людства, справедливості, рівності та взаємної відповідальності. У цій перспективі людство постає як взаємопов'язана спільнота, в якій різні народи, раси й культури зберігають власну самобутність, водночас працюючи в інтересах цілого. Такий устрій передбачає подолання конфліктів і упереджень, а також свідоме формування глобального порядку, в якому духовні та соціальні відносини узгоджуються між собою.

Модель синтезу демонструє, що планетарна єдність не означає однорідності. Подібно до того, як клітини в організмі виконують різні функції, різні нації та культури в ноосфері, зберігаючи свою унікальність, діють в інтересах цілого, що дозволяє уникнути конфліктів, які Вернадський розглядав як перешкоду для переходу біосфери в ноосферу.

Синтез показує, що всі наукові та технологічні досягнення (засоби зв'язку, транспорт, спільна економіка) є лише скелетом ноосфери. Справжнє ж наповнення цій структурі дає принцип єдності у різноманітності, і світовий устрій розглядається як природний результат еволюції життя, що прагне до вищої форми організації.

У моделі синтезу ми об'єднуємо науковий прогноз Вернадського про неминучість ноосфери з духовним запевненням бахаї про неминучість настання Найвеличнішого миру, що дає підстави стверджувати, що сучасні глобальні кризи є лише болями росту під час переходу до нової стадії цивілізації.

Проте, перехід біосфери в ноосферу та встановлення всесвітньої єдності не є мирним, лінійним процесом. Обидві концепції — і ноосферна, і вчення бахаї — наголошують на тому, що народження нового світу супроводжується глибокими потрясіннями та конвульсіями старого устрою.

Тейяр де Шарден розглядав сучасні йому глобальні конфлікти як конвульсії народження ноосфери. Він вважав, що людство, стиснуте на обмеженій поверхні планети, переживає колосальний ріст внутрішньої енергії. Це згущення викликає тертя між старими формами та новою реальністю єдності. За Вернадським, ноосфера народжується у бурі і грізії, що є ознакою того, що планетарний організм перебуває у стані активної перебудови.

Ця ідея знаходить пряме відображення у текстах бахаї, де нинішній стан світу порівнюється з муками породіллі. Старий лад, заснований на роз'єднаності, руйнується, а новий ще не встиг повноцінно сформуватися, і глобальні кризи, соціальні потрясіння та війни розглядаються як очисний вогонь, що змушує людство відмовитися від застарілих уявлень і зрештою визнати свою фундаментальну єдність.

Синтетична модель стверджує, що єдність людства народжується в епіцентрі світових викликів. Вернадський також зазначав, що світові війни стали потужним каталізатором наукової та соціальної інтеграції людства, отже, сучасний хаос — це необхідний етап трансформації, під час якого геологічна сила людського розуму проходить іспит на зрілість.

3.4. Висновки до розділу 3

Разом концепція ноосфери Вернадського та де Шардена, а також ідея єдності людства у вченні бахаї, формують несуперечливу модель планетарного розвитку. Науковий прогрес гармонійно поєднується з етичною трансформацією людства.

Головний висновок запропонованої моделі синтезу: єдність людства — це об'єктивна реальність майбутнього.

Результати третього розділу засвідчили високу цінність досліджуваних систем думки, які доповнюють одна одну. Ноосферологія забезпечує синтетичну модель природничо-науковим обґрунтуванням неминучості єдності світу. Вчення Бахаї пропонує готові механізми для її реалізації. Інтегрована візія відкриває нові перспективи для міждисциплінарних досліджень.

Загальні висновки

Актуальність теми дослідження зумовлена глибокою системною кризою сучасного світоустрою, яка виявляється в ескалації геополітичних конфліктів, війн, соціокультурної розірваності цивілізації та загостренні глобальних екологічних загроз. Сучасний етап глобалізації продемонстрував, що суто технічне, цифрове та економічне об'єднання планети, позбавлене надійного етичного регулятора, не усуває загрози самознищення людства.

За цих умов постає гостра наукова проблема пошуку нової інтегрованої парадигми єдності людства, здатної синтезувати раціональні досягнення природничо-наукової думки та гуманістичний потенціал духовних традицій. Порівняльний аналіз концепції ноосфери, яка обґрунтовує об'єктивну неминучість трансформації біосфери під впливом людського розуму, та вчення бахаї, що пропонує готові інституційні й моральні механізми об'єднання народів та обґрунтовує неминучість настання миру, дозволяє запропонувати всебічну модель глобального розвитку.

1. У результаті історико-філософського та релігієзнавчого аналізу передумов виникнення досліджуваних систем мислення з'ясовано, що поява концепції ноосфери та вчення бахаї була об'єктивною відповіддю на масштабні кризи відповідних епох. Вчення бахаї виникло в середині XIX століття в Персії на тлі суспільного занепаду та міжрелігійного розбрату. Фанатизм і ворожнеча між сектами й громадами унеможливлювали суспільну злагоду. З іншого боку, природничо-наукова концепція ноосфери, заснована у 1920–1940-х роках у працях В. Вернадського, П. Тейяра де Шардена та Е. Ле Руа, постала як інтелектуальна рефлексія на глобальні катастрофи Першої та Другої світових війн, бурхливу індустріалізацію та безпрецедентний вибух наукового знання. Обидві інтелектуальні системи незалежно одна від одної зафіксували, що людство досягло історичної межі своєї ізольованості та роздробленості, і констатували початок масштабного, еволюційно зумовленого фазового переходу цивілізації до стану глобальної цілісності.

2. На основі здійсненого детального компаративного аналізу обох концепцій було виявлено ключові точки їхнього теоретичного зближення та специфічні розбіжності в розумінні структури глобального суспільства. Головна точка концептуального перетину полягає в розумінні людського роду як єдиного, нерозривного й взаємопов'язаного планетарного організму, де розвиток матеріальних комунікацій, техніки та економіки розглядається як формування єдиного матеріального скелета цивілізації. Проте виявлено розбіжність у визначенні першопричин та рушійних сил цього процесу. Ноосферний підхід (зокрема у біогеохімічному вимірі В. Вернадського) розглядає як головний чинник трансформації планети вільну наукову думку та працю людини, що набули масштабу геологічної сили. Вчення бахаї ж первинним джерелом інтеграції вважає божественне одкровення, яке трансформує свідомість і збуджує моральну відповідальність.
3. Дослідження функціональних механізмів координації планетарного співтовариства дозволило встановити глибоку структурну сумісність між природничо-науковим та релігійним баченням майбутнього. З'ясовано, що висунута В. Вернадським ідея створення глобального центру наукової думки та всесвітнього співтовариства держав перегукується із системою, розробленою у вірі бахаї. Структурування діяльності колективного розуму цивілізації стає можливим через інструмент всеохопної колегіальної наради, спрямованої на безкомпромісний пошук істини та загального блага, що трансформує абстрактну планетарну єдність на щоденну соціальну практику.
4. Шляхом теоретико-методологічного синтезу положень ноосферогенезу та принципів релігії бахаї було розроблено цілісну та інтегровану модель планетарного розвитку. У межах цієї синтетичної моделі обґрунтовано, що матеріальне тіло ноосфери — її цифрові мережі, глобальні інституції та інфраструктура — потребує наповнення етичним змістом єдності людського роду. Синтезований підхід демонструє, що концепція вченого братерства Вернадського в сучасних умовах масштабується через релігійну практику бахаї до рівня загальнопланетарного принципу відносин. Трансформація

колективної свідомості, заснована на визнанні спільної духовної природи людини у вченні бахаї, стає головною рушійною силою, що перетворює вимушене техніко-економічне співіснування держав на свідомий, добровільний акт глобального братерства та солідарності.

5. Визначено та узагальнено теоретико-наукове значення отриманих результатів дослідження, які розширюють методологічну базу філософії науки, релігієзнавства, соціальної філософії та глобалістики. Розроблена інтегрована модель доводить цінність міждисциплінарного поєднання природничо-наукових концептів ноосфери та ціннісних систем релігії, пропонуючи гуманістичну альтернативу сучасним сценаріям технократичного розвитку суспільства.
6. Дослідження засвідчило, що сучасні світові катастрофи є закономірними кризами завершення періоду дитинства людства та його буремного переходу до епохи зрілості. Доведено, що обидві концепції описують єдиний за своєю суттю еволюційний вектор. Точка Омега фіксує межу максимальної концентрації колективної свідомості та поєднання з Божественним центром. Концепція Найвеличнішого миру передбачає практичне втілення цієї єдності як духовно-матеріальної цивілізації, що знаменує повноліття людства. Перспективи реалізації цього переходу безпосередньо залежать від здатності людства поєднати об'єктивні геохімічні й технічні чинники ноосферогенезу з суб'єктивним, свідомим прийняттям духовного принципу єдності людства, що дозволить трансформувати нинішній кризовий простір у простір скоординованого планетарного співтовариства.

Список використаних джерел

1. Арістова А.В. Баб // Велика українська енциклопедія. URL: <http://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D0%B1> (дата звернення: 30.04.2026).
2. Арістова А.В. Бахаулла // Велика українська енциклопедія. *ВУЕ*. URL: <http://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%83%D0%BB%D0%BB%D0%B0> (дата звернення: 30.04.2026).
3. Бахаулла Вибране з Писань Бахаулли | Офіційний сайт бахаї України. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/bahaullah-writings/selected-from-the-writings-of-bahaullah/> (дата звернення: 06.05.2026).
4. Бахаулла Потаємні слова | Офіційний сайт бахаї України. URL: https://bahai.ua/writings-ua/bahaullah-writings/the_hidden_words/ (дата звернення: 02.04.2026).
5. Бергсон А. Творча еволюція / Пер. з фр. Р. Осадчука. Київ : Видавництво Жупанського, 2011. 318 с.
6. Всесвітній Дім Справедливості Обітниця миру в усьому світі | Офіційний сайт бахаї України. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/messages-of-the-universal-house-of-justice/uhj-the-promise-of-world-peace/> (дата звернення: 23.01.2026).
7. Всесвітній Дім Справедливості Лист до бахаї світу від 18 січня 2019 року.
8. Всесвітній Дім Справедливості Лист до бахаї Ірану, березень 2013 р. URL: https://bahai.ua/downloads/uhj/selected/UHJ_02-03-2013_politics_ua.pdf.
9. Громада бахаї України Кроки досягнення єдності | Офіційний сайт бахаї України. URL: <https://bahai.ua/what-bahai-believe-ua/one-human-family-ua/steps-to-achieve-unity/> (дата звернення: 17.11.2025).
10. Громада бахаї України Єдність людства | Офіційний сайт бахаї України. URL: <https://bahai.ua/what-bahai-believe-ua/one-human-family-ua/> (дата звернення: 02.04.2026).
11. Дуйкін В.Р. Концепт ноосфери в філософії П. Тейяра де Шардена. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/de56ee01-4d94-4dba-80c9-05c8691a7a3c/content>.
12. Запорожан В.М. Ноосферне мислення Вернадського | НАМН України. 2019. URL: <https://amnu.gov.ua/noosferne-myslennya-vernadskogo/> (дата звернення: 01.04.2026).

13. Іванюк Д. Проблема ноосфери в релігійно-філософській системі П. Тейяра де Шардена. *Науковий блог*. 2014. URL: <https://naub.oa.edu.ua/problema-noosfery-v-relihijno-filosofskij-systemi-p-tejyara-de-shardena-2/> (дата звернення: 27.01.2026).
14. Кудрявченко А. Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. URL: <https://lib.in.ua/166756-kulturno-czyvilizacijnyj-prostir-ievropy-i-ukraina-osoblyvosti-stanovlennia-ta-suchasni-tendenczii-rozvytku/> (дата звернення: 07.04.2026).
15. Міжнародне Співтовариство Бахаї Видання “Бахаї” | Офіційний сайт бахаї України. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/compilations/the-bahais-ua/> (дата звернення: 06.04.2026).
16. Перкінс М., Хейнсворт Р. Віра бахаї. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/about-the-bahai-faith/perkins-hainsworth-bahai-faith/> (дата звернення: 19.05.2026).
17. Пролєєв С., Шамрай В. Глобалізація та сингулярність: трансформація основ сучасної соціальності. *Філософська думка*. 2020. № 5. С. 87—116.
18. Рибалка В.В. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: під час випробувань і надалі. Колективна монографія. *Google Docs*. URL: https://drive.google.com/file/d/1XQw7C_uPgt5u5UJpga0ZjQQiRnA3fwIf/view (дата звернення: 08.05.2026).
19. Руденко Л.Г. Ноосферна філософія В.І. Вернадського – фундамент стійкого (збалансованого) планетарного розвитку. *Ukrainian Geographical Journal*. 2013. Вип. 2013. № 2. С. 07—12. DOI: 10.15407/ugz2013.02.007.
20. Чернова Н. Ф. Вчення В. І. Вернадського про ноосферу. *Історія науки і біографістика*. 2014. № 3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=INB_Title_2014_3_15 (дата звернення: 07.04.2026).
21. Шанда В.І. Теоретичні проблеми екології та біогеоценології. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4871> (дата звернення: 07.05.2026).
22. Швецова-Водка Г. Учення про ноосферу як підстава розвитку ноокомунікології. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. № 2. С. 10—22. DOI: 10.31866/2616-7654.2.2018.152533.
23. Шокало О. 160-ліття В. І. Вернадського: «Я вірю у велику майбутність України...». *Український Світ*. 2023. URL: <https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/160-littia-v-i-vernadskoho-ia-viriu-u-velychno-majbutnie-ukrainy.html> (дата звернення: 14.11.2025).

24. Шпак Ю. Що пропонують українські філософи для України і людства? . URL: <https://site.ua/yuriy.shpak/27630/> (дата звернення: 07.04.2026).
25. The Promulgation of Universal Peace | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/promulgation-universal-peace/16#767629877> (дата звернення: 02.04.2026).
26. Abdu'l-Bahá Bahá'í World Faith (`Abdu'l-Bahá's Section Only), Pages 336-348. URL: <https://www.ibiblio.org/Bahai/Texts/English/BWF/BWF-37.html> (accessed: 06.05.2026).
27. Abdu'l-Bahá Paris Talks | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/paris-talks/> (accessed: 08.05.2026).
28. Abdu'l-Bahá The Promulgation of Universal Peace | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/promulgation-universal-peace/12#601790825> (accessed: 23.01.2026).
29. 'Abdu'l-Bahá 'Abdu'l-Bahá, Bahá'í World Faith ('Abdu'l-Bahá section). URL: https://oceanlibrary.com/bahai-world-faith-abdul-baha-section_2/ (accessed: 30.04.2026).
30. 'Abdu'l-Bahá Selections from the Writings of 'Abdu'l-Bahá | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/selections-writings-abdul-baha/> (accessed: 07.05.2026).
31. Abdu'l-Bahá Tablets to The Hague | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/tablets-hague-abdul-baha/3#987038819> (accessed: 07.05.2026).
32. Abdu'l-Bahá Will and Testament of 'Abdu'l-Bahá | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/will-testament-abdul-baha/> (accessed: 07.05.2026).
33. Abdu'l-Bahá Tablets of the Divine Plan | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/tablets-divine-plan/> (accessed: 07.05.2026).
34. Abdu'l-Bahá Tablets of the Divine Plan | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/tablets-divine-plan/15#308682970> (accessed: 23.01.2026).
35. 'Abdu'l-Bahá The Oneness of the Reality of Humankind published in Report of the annual Lake Mohonk Conference on International Arbitration. URL: https://bahai-library.com/abdul-baha_oneness_reality_humankind (accessed: 02.04.2026).

36. ‘Abdu’l-Bahá Some Answered Questions | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdul-baha/some-answered-questions/> (accessed: 07.05.2026).
37. Bahá’í International Community Bicentenary 2019 | The Mission of the Bab. URL: <https://bicentenary.bahai.org/the-bab/articles/mission-bab/> (accessed: 04.05.2026).
38. Bahá’í International Community Nineteen Day Feast. URL: <https://www.bahai.org/action/institutional-capacity/nineteen-day-feast> (accessed: 12.05.2026).
39. Bahá’í International Community A Vision of Nature | Nature | God and His Creation | What Bahá’ís Believe. URL: <https://www.bahai.org/beliefs/god-his-creation/nature/vision-nature> (accessed: 07.05.2026).
40. Bahá’í International Community’s Office of Public Information Who is Writing the Future? . URL: <https://www.bahai.org/documents/bic-opi/who-writing-future> (accessed: 08.05.2026).
41. Bahá’u’lláh The Kitáb-i-Aqdas | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/kitab-i-aqdas/5#634390897> (accessed: 23.01.2026).
42. Bahá’u’lláh Star of the West/Volume 7/Issue 19/Text - Bahaiworks, a library of works about the Bahá’í Faith. URL: https://bahai.works/Star_of_the_West/Volume_7/Issue_19/Text (accessed: 06.05.2026).
43. Bahá’u’lláh Gleanings from the Writings of Bahá’u’lláh | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/gleanings-writings-bahaullah/1#529444114> (accessed: 23.01.2026).
44. Bahá’u’lláh Epistle to the Son of the Wolf | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/epistle-son-wolf/> (accessed: 06.04.2026).
45. Bahá’u’lláh Tablets of Bahá’u’lláh | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/tablets-bahaullah/3#354019569> (accessed: 02.04.2026).
46. Bahá’u’lláh The Tabernacle of Unity | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/tabernacle-unity/> (accessed: 02.04.2026).
47. Bahá’u’lláh The Summons of the Lord of Hosts | Bahá’í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/summons-lord-hosts/5#521137205> (accessed: 02.04.2026).

48. Bowers K. E. The Lesser Peace and the Most Great Peace. *BahaiTeachings.org*. 2023. URL: <https://bahaiteachings.org/lesser-peace-great-peace/> (accessed: 07.05.2026).
49. Chamberlain, Elizabeth Fraser, compiler Abdu'l-Baha on Divine Philosophy. URL: https://bahai-library.com/abdul-baha_divine_philosophy (accessed: 02.04.2026).
50. Chardin P. T. de The Formation of the Noösphere. *The Library*. URL: <https://www.organism.earth/library/document/formation-of-the-noosphere> (accessed: 08.11.2025).
51. Chardin P. T. de Hominization. *The Library*. URL: <https://www.organism.earth/library/document/hominization> (accessed: 26.05.2026).
52. de Chardin, Pierre Teilhard The Phenomenon of Man. URL: <http://archive.org/details/ThePhenomenonOfMan> (accessed: 25.03.2026).
53. de Chardin, Pierre Teilhard The Future of Mankind – Religion Online. URL: <https://www.religion-online.org/book/the-future-of-mankind/> (accessed: 25.03.2026).
54. Editors F. the The Declaration of the Bab: the Birth of a New Global Faith. *BahaiTeachings.org*. 2016. URL: <https://bahaiteachings.org/declaration-of-the-bab-birth-of-new-global-faith/> (accessed: 30.04.2026).
55. Esslemont, John E. Bahá'u'lláh and the New Era | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/other-literature/publications-individual-authors/bahaullah-new-era/> (accessed: 06.04.2026).
56. Hatcher, William S., Martin, J. Douglas Bahá'í Faith Emerging Global Religion | Bahá'í eBooks Publications. URL: <https://www.bahaiebooks.org/publications/bahaifaithemergingglobalreligion/> (accessed: 19.05.2026).
57. Jasečková G., Konvit M., Vartiak L. Vernadsky's concept of the noosphere and its reflection in ethical and moral values of society. *History of science and technology*. 2022. Vol. 12. No. 2. P. 231—248. DOI: 10.32703/2415-7422-2022-12-2-231-248.
58. Marta Lenartowicz (10) Notes on the Origins and Reception of the Concept «Noosphere». URL: https://www.academia.edu/102137178/Notes_on_the_Origins_and_Reception_of_the_Concept_Noosphere (accessed: 09.01.2026).
59. Ockham W. Crisis of Obedience (1924-1926). *Teilhard de Chardin*. 2013. URL: <https://teilhard.com/life-of-teilhard-de-chardin/crisis-of-obedience-1924-1926/> (accessed: 19.05.2026).

60. Paradowski, Robert J. Pierre Teilhard de Chardin | Research Starters | EBSCO Research. *EBSCO*. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/pierre-teilhard-de-chardin> (accessed: 16.11.2025).
61. Roginskii A. B. (Arsenii B., Perchenok F. F., Borisov V. M. Community as the Source of Vernadsky's Concept of Noosphere. *Configurations*. 1993. Vol. 1. No. 3. P. 415—438.
62. Ronfeldt D., Arquilla J. Whose Story Wins: Rise of the Noosphere, Noopolitik, and Information-Age Statecraft. RAND Corporation, 2020. DOI: 10.7249/PEA237-1. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA237-1.html> (accessed: 13.01.2026).
63. Schweitz, Martha and Barnes, Bill Bahá'í World/Volume 27/Dimensions of Unity in an Emerging Global Order - Bahaiworks, a library of works about the Bahá'í Faith. URL: https://bahai.works/Bah%C3%A1%20%80%99%C3%AD_World/Volume_27/Dimensions_of_Unity_in_an_Emerging_Global_Order (accessed: 13.04.2026).
64. Shoghi Effendi The Promised Day Is Come | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/shoghi-effendi/promised-day-come/5#219434013> (accessed: 22.11.2025).
65. Shoghi Effendi The World Order of Bahá'u'lláh | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/shoghi-effendi/world-order-bahauallah/4#264008982> (accessed: 17.11.2025).
66. Shoghi Effendi The Unfoldment of World Civilization. URL: <https://www.bahai.org/beliefs/universal-peace/articles-resources/from-unfoldment-world-civilization> (accessed: 19.05.2026).
67. Shoshitaishvili B. The Poetry Of Planetary Identity. 2023. URL: <https://www.noemamag.com/the-poetry-of-planetary-identity> (accessed: 05.01.2026).
68. The Brazilian Bahá'í Responses to Who is Writing the Future? . URL: <https://www.bahai.org/documents/essays/various/brazils-response-who-writing-future> (accessed: 08.05.2026).
69. The Research Department of the Universal House of Justice Peace: Extracts from the Writings of Bahá'u'lláh. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/compilations/peace/peace.xhtml?7d37b219> (accessed: 07.05.2026).
70. Universal House of Justice Century of Light | Bahá'í Reference Library. URL: <https://www.bahai.org/library/other-literature/official-statements-commentaries/century-light/3#406102957> (accessed: 13.04.2026).

71. Universal House of Justice 18 January 2019 – To the Bahá'ís of the World | Bahá'í Reference Library. URL: https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/the-universal-house-of-justice/messages/20190118_001/1#276724432 (accessed: 07.05.2026).
72. Universal House of Justice September 1964 – To the Bahá'ís of the World | Bahá'í Reference Library. URL: https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/the-universal-house-of-justice/messages/19640901_001/1#337253732 (accessed: 12.04.2026).
73. Vernadsky V. Some Words About The Noösphere. URL: https://21sci-tech.com/translations/The_Noosphere.pdf (accessed: 12.04.2026).
74. Vernadsky V. The Transition From the Biosphere To the Noösphere. URL: https://21sci-tech.com/Subscriptions/Spring-Summer-2012_ONLINE/04_Biospere_Noosphere.pdf (accessed: 12.04.2026).
75. Vernadsky V. *Geochemistry & The Biosphere: Essays by Vladimir Vernadsky*. Synergetic Press. 2007. URL: <https://synergeticpress.com/products/geochemistry-the-biosphere-essays-by-vladimir-vernadsky> (accessed: 19.05.2026).
76. Vernadsky V. The Biosphere. URL: <https://content.cosmos.art/media/pages/library/the-biosphere/cc69af7420-1595268662/vladimir-i-vernadsky-the-biosphere.pdf> (accessed: 12.04.2026).
77. Vidal, Clément What Is The Noosphere. URL: <https://www.humanenergy.io/what-is-the-noosphere> (accessed: 27.01.2026).
78. Vidal Clément Teilhard's Formation of the Noosphere: an exegesis and update.
79. Wilson, David Sloan Reintroducing Pierre Teilhard de Chardin to modern evolutionary science. *Religion, Brain & Behavior*. 2023. Vol. 13. No. 4. P. 443—457. DOI: 10.1080/2153599X.2022.2143399.